

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

Соціальний захист ветеранок і ветеранів,
аналіз наявних стандартів, огляд європейських
практик і напрацювання рекомендацій

АВТОРИ

Дослідницька команда:

Белошенко Алла, юристка ГО “Юридична сотня”

Дмитренко Ірина, юристка ГО “Юридична сотня”

Термено Ольга, юристка ГО “Юридична сотня”

Засоба Юлія, юристка ГО “Юридична сотня”

Марко Ольга, юристка ГО “Юридична сотня”

Звягінцева Марія, юристка ГО “Юридична сотня”

Літературна редакція тексту — **Лавренюк Валентина**

Верстка та дизайн — **Пильов Олексій**

ОФІС ВІЦЕПРЕМ'ЄР-МІНІСТРА
З ПИТАНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Урядова уповноважена з
питань гендерної політики

Посібник є інтелектуальною власністю громадської організації “Юридична сотня”. Поширення та цитування дозволяється лише за умови посилання на авторів. Копіювання тексту забороняється. Нагадуємо: особи, які порушують авторські права, несуть відповідальність, визначену законом.

“Юридична сотня” — всеукраїнська неприбуткова громадська організація, місія якої захищати права людини в контексті військової служби та створювати правові механізми реінтеграції ветеранів у суспільство. З 2016 року ми долучились до написання текстів понад 20 законопроектів, а також державних стратегій, програм, які стосуються соціально-правового захисту учасників російсько-української війни. На базі організації діяв Проектний офіс для утворення Міністерства у справах ветеранів в Україні. Через гарячу лінію понад 137 000 людей отримали безоплатно правову допомогу з 2014 року. Наразі до ЮС надходить понад 4000 запитів щомісяця. Юристи організації також розробили та постійно вдосконалюють комплексний юридичний довідник “Пам’ятка учасникам російсько-української війни”.

Сайт: legal100.org.ua, facebook: fb.com/yursotnya

Матеріал виготовлений громадською організацією «Всеукраїнська правозахисна організація «Юридична сотня» завдяки фінансовій підтримці Уряду Великої Британії в межах проєкту «Жінки. Мир. Безпека: відповіді на виклики війни», який виконується Українським Жіночим Фондом у партнерстві з ГО «Ла Страда — Україна», Асоціацією жінок-юристок України «Юрфем», Інформаційно-консультаційним жіночим центром, Українською фундацією громадського здоров'я та Центром «Жіночі перспективи» за сприяння Офісу Віцепрем'єр-міністерки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції та Апарату Урядової уповноваженої з питань гендерної політики. Відповідальність за зміст матеріалу несе громадська організація «Всеукраїнська правозахисна організація «Юридична сотня».

ЗМІСТ

Вступ.....	<u>5</u>
Розділ 1. Правова структура соціального захисту ветеранок та ветеранів	
1.1. Аналіз чинного законодавства щодо ветеранок та ветеранів.....	<u>6</u>
1.2. Визначення прав та обов'язків ветеранок і ветеранів у контексті соціального захисту.....	<u>11</u>
1.3. Стан соціального захисту ветеранок і ветеранів в Україні.....	<u>12</u>
Розділ 2. Огляд програм та пільг.....	<u>13</u>
Розділ 3. Аналіз стандартів країн ЄС	
3.1. Аналіз міжнародного права з питань соціального захисту.....	<u>29</u>
3.2. Аналіз законодавства на прикладі Республіки Хорватія.....	<u>32</u>
3.3. Аналіз законодавства на прикладі Нідерландів.....	<u>41</u>
Розділ 4. Рекомендації щодо впровадження єдиного стандарту для ветеранок і ветеранів у питаннях соціального захисту	
4.1. Визначення ключових елементів стандарту.....	<u>48</u>
4.2. Рекомендації.....	<u>49</u>
Висновки	<u>55</u>
Список використаних джерел.....	<u>56</u>

Список скорочень

АТ	Акціонерне товариство
ГО	Громадська організація
Держгеокадастр	Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру
ЄДРВВ	Єдиний державний реєстр ветеранів війни
ЄС	Європейський Союз
ЗУ	Закон України
КМУ	Кабінет Міністрів України
КСУ	Конституційний Суд України
Мінветеранів	Міністерство у справах ветеранів України
Мінсоц	Міністерство соціальної політики України
МЮУ	Міністерство юстиції України
НАТО	Організація Північноатлантичного договору
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ОУН	Організація українських націоналістів
ПДВ	Податок на додану вартість
ПТСР	Посттравматичний стресовий розлад
ПФУ	Пенсійний фонд України
РСР	Радянська Соціалістична Республіка
УБД	Учасник бойових дій
УПА	Українська повстанська армія
ФОП	Фізична особа-підприємець

Ефективна державна підтримка ветеранок та ветеранів, посилений соціальний захист для тих, хто, ризикуючи життям і здоров'ям, захищав незалежність і суверенітет держави — один із пріоритетів України. Однак ще з 2014 року є значні недоліки в чинному механізмі пільг та гарантій з боку держави для ветеранів. Наразі, за понад десять років протистояння російській агресії, у тому числі двох років повномасштабного вторгнення, проблеми соціального захисту ветеранок і ветеранів лише загострилися та набули системного характеру.

Сьогодні очевидним є те, що точкові зміни, з огляду на збільшення кількості ветеранів у суспільстві, не здатні вирішити ті проблеми, про які йдеться в аналітичному звіті, а тому система потребує комплексної реорганізації за участі ветеранів та ветеранок, їхніх родин як бенефіціарів державної політики.

Відповідно до статті 17 Конституції України на державу покладено обов'язок соціальної підтримки громадян, які захищали незалежність в складі Збройних Сил України, інших військових формувань, а також членів їхніх сімей. Наразі Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII (зі змінами) та інші спеціальні НПА містять понад 40 пільг, які надають різні органи державної влади, але доступність цих гарантій ускладнена бюрократією. Окремі чинні законодавчі та підзаконні НПА стосуються соціального захисту ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ, Національної поліції і деяких інших осіб. Це посилює бюрократичний хаос, ускладнює процес отримання гарантованих пільг та реінтеграції до мирного життя (особливо, якщо людина має право одночасно на декілька пільгових статусів)¹.

Настільки розгалужена система вже не сприяє ефективній реалізації прав ветеранок та ветеранів, а подекуди навіть розмиває поняття ветеранського статусу, адже воно на законодавчому рівні застосовується не лише до учасників бойових дій, а також до цивільних осіб або тих військових, які не мали досвіду участі в бойових діях.

Обмеження дослідження. Під час написання звіту не повністю введено в обіг електронні системи надання послуг, наприклад електронний кабінет ветерана, невідомою є точна кількість ветеранок та ветеранів, а також відсоток осіб з інвалідністю, загальна кількість військовослужбовців та гендерне співвідношення їх. Такі обмеження зумовлені тим, що агресія РФ триває, і дані, по-перше, не є доступними для аналізу внаслідок обмеження доступу, а по-друге, така інформація вкрай швидко змінюється.

Під час написання звіту використано первинні дані (вибірка за різні періоди звернень на гарячу лінію ГО "Юридична сотня"), та вторинні (аналіз національних законодавчих та підзаконних актів, судової практики, зокрема рішення Конституційного Суду України, міжнародно-правових договорів та угод, актів іноземного законодавства, а також публікацій і статей у профільних медіа).

Звіт написано завдяки методам порівняння, аналізу й синтезу, використання комплексу первинних і вторинних даних.

1. <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf>

РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНОК ТА ВЕТЕРАНІВ

1.1. Аналіз чинного законодавства щодо ветеранок та ветеранів

Законодавство в Україні складне й багаторівневе. Не є виключенням і сфера інтересів ветеранок і ветеранів. Відповідно до статті 17 Конституції України² держава забезпечує соціальний захист своїх громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. Конституція України має найвищу юридичну силу. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Прямі дії норм Конституції України означає, що ці норми застосовуються безпосередньо. Законами України та іншими нормативно-правовими актами можна лише розвивати конституційні норми, а не змінювати їх зміст.

Після Конституції України, що має найвищу юридичну силу, в ієрархії нормативно-правових актів провідне місце займають закони. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні відповідати їй.

Сферу захисту прав ветеранок і ветеранів в Україні регулює Закон “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”³, прийнятий 22 жовтня 1993 року за №3551-XII. Указаний Закон неодноразово зазнавав змін, які вносилися у зв’язку з необхідністю введення нових статусів та адаптації законодавчих норм до умов сьогодення, коли вже понад десять років Україна захищає свій суверенітет та незалежність від протиправних посягань РФ.

Цей закон визначає правовий статус ветеранів війни, забезпечує створення належних умов для їхнього життєзабезпечення, сприяє формуванню в суспільстві шанобливого ставлення до них. На його виконання є велика кількість підзаконних нормативно-правових актів, завдання яких — реалізація норм закону.

У самому ж законі вказано, що законодавство України про статус ветеранів війни та їхні соціальні гарантії складається з цього закону та інших актів законодавства України. Права та пільги для ветеранів війни й членів їхніх сімей, установлені раніше законодавством України, не можуть бути скасовані без рівноцінної заміни.

Закон наголошує також, що нормативні акти органів державної влади та місцевого самоврядування, які обмежують права і пільги ветеранів війни, передбачені цим законом, є недійсними.

Насамперед варто розібратися: **хто такі ветерани в Україні?**

Слово ветеран (лат. *veteranus*) означає досвідчений. У сучасних українських реаліях і серед військових, і загалом у суспільстві, найбільш досвідченими вважають тих захисників, які здобули бойовий досвід, починаючи з 2014 року⁴.

Станом на сьогодні визначення статусу ветеранки і ветерана та члена їхньої сім’ї є більше політичною категорією і не базується винятково на особистому досвіді та потребах, а законодавство про ветеранів війни охоплює різні групи з різним досвідом та потребами, навіть тих, хто не мав безпосереднього досвіду бойових дій. Отже, в Україні термін “ветеран” з відповідними уточненнями використовується в різних

законодавчих актах. Наприклад, визначаються як учасники бойових дій особи, які віді-

2. Конституція України: від 28.06.1996 р. №254 к/96-ВР. **Відомості Верховної Ради України.**1996. №30. Ст. 141.

3. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. №3551-XII. **Відомості Верховної Ради України.** 1993. №45. Ст. 425.

4. Концепція політики щодо ветеранів та їхніх сімей: Експертні рекомендації до формування оновленої державної політики щодо ветеранів та їхніх сімей. URL: <https://veteranhub.com.ua/veteran-policy> (дата звернення: 22.02.2024)

гравали певну роль у бойових операціях, а також ті, хто надавав допомогу військовим чи став жертвами воєнних подій. Також до категорії ветеранів можуть належати особи з інвалідністю, які постраждали від воєнних конфліктів чи інших подій, наприклад, Чорнобильської катастрофи, а також учасники Революції Гідності.

Відповідно до статті 4 Закону “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав.

До ветеранів війни належать:

- ▶ учасники бойових дій;
- ▶ особи з інвалідністю внаслідок війни;
- ▶ учасники війни.

Учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань із захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з’єднань, об’єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і в мирний час (ст. 5 Закону “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”⁵).

Так, до учасників бойових дій належать:

- ▶ особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини;
- ▶ учасники бойових дій на території інших країн — військовослужбовці колишнього Союзу РСР, які проходили службу, працювали чи перебували у відрядженні в державах, де в цей період велися бойові дії;
- ▶ усі учасники бойових дій Другої світової війни;
- ▶ ветерани УПА, Поліської Січі та підрозділів ОУН.

До осіб з інвалідністю внаслідок війни належать особи, інвалідність яких настала внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання під час захисту Батьківщини, виконання обов’язків військової служби або волонтерської діяльності.

Що ж стосується учасників війни, то такими визнаються військовослужбовці, які в період війни проходили військову службу у Збройних Силах колишнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік, трудівники тилу, а також інші особи згідно із цим законом (ст. 8 Закону “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”).

Серед ветеранів війни, безперечно, є ті, чий внесок в оборону держави значно більший, ніж інших. Вони, безумовно, потребують особливого визнання та шанобливого ставлення з боку суспільства. Це особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною.

До них належать:

- ▶ нагороджені орденом Героїв Небесної Сотні;
- ▶ Герої Радянського Союзу;
- ▶ повні кавалери ордена Слави;
- ▶ нагороджені чотирма і більше медалями “За відвагу”;
- ▶ Герої Соціалістичної Праці, удостоєні цього звання за працю в період Другої світової війни.

До осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, належать також ті, що брали безпосередню участь у захисті суверенітету та територіальної цілісності України та яким, починаючи з 2014 року, присвоєно звання Герой України з врученням ордена “Золота Зірка”, яким, починаючи з 2014 року, нагороджено орденом Богдана Хмельницького трьох ступенів, “За мужність” трьох ступенів, княгині Ольги трьох ступенів.

Державні нагороди для відзначення громадян за особисті заслуги перед Україною встановлені Законом України “Про державні нагороди України”⁶.

Вищим ступенем відзнаки в Україні є звання Герой України.

Звання Герой України присвоюється громадянам України за здійснення визначного героїського вчинку або визначного трудового досягнення.

5. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. №3551-XII. **Відомості Верховної Ради України.** 1993. №45. Ст. 425.

6. Про державні нагороди України: Закон України від 16.03.2000 №1549-III. **Відомості Верховної Ради України.** 2000. №21. Ст. 162.

Герою України вручається орден “Золота Зірка” за здійснення визначного героїського вчинку або орден Держави — за визначні трудові досягнення.

Звання Герой України присвоюється указом Президента. Не всі укази Президента опубліковані, а тому встановити точну кількість Героїв України не видається можливим. Різні джерела повідомляють різну інформацію, а тому кількість Героїв України наразі становить орієнтовно 450 осіб.

Орденем Богдана Хмельницького I, II, III ступеня нагороджують громадян України за особливі заслуги в захисті державного суверенітету, територіальної цілісності, у зміцненні обороноздатності та безпеки України.

Орден “За мужність” I, II, III ступеня встановлено для відзначення військовослужбовців, працівників правоохоронних органів та інших осіб за особисті мужність і героїзм, виявлені при рятуванні людей, матеріальних цінностей під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, у боротьбі зі злочинністю, а також в інших випадках при виконанні військового, службового, громадянського обов’язку в умовах, пов’язаних з ризиком для життя.

Орденем княгині Ольги I, II, III ступеня відзначають жінок за визначні заслуги в державній, виробничій, громадській, науковій, освітянській, культурній, благодійницькій та інших сферах суспільної діяльності, вихованні дітей у сім’ї.

У разі нагородження орденем Богдана Хмельницького, “За мужність” або орденем княгині Ольги всіх трьох ступенів, особа належить до тих, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною.

Що ж стосується осіб, які є Героями Радянського Союзу, повними кавалерами ордену Слави, Героями Соціалістичної Праці або які нагороджені чотирма і більше медалями “За відвагу”, то це державні нагороди часів Радянського союзу (1934–1991). З кожним роком кількість людей з такими званнями зменшується.

Законодавство України щодо осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, складається із Закону “Про державні нагороди України” та указів Президента України, як-от: Указ від 30 січня 2004 року № 112/2004 “Про орден Богдана Хмельницького”⁷, яким затверджено статут та опис ордену.

Насправді законодавець не розділяє осіб, які мають право на одержання того чи іншого статусу на чоловіків і жінок. Тобто права представників різної статі щодо цього є однаковими. Отже, оцінка дій, внеску, подвигів людини відбувається знеособлено, незалежно від статі. Такий підхід є частково виправданим, адже, у зв’язку зі штучно створеними стереотипами, тривалий час вважалося, що жінкам не місце в армії. У сучасних реаліях законодавець усунув будь-які перепони для зайняття жінками будь-яких посад на військовій службі. Відтак саме поняття “ветеран” в Україні є гендерно нейтральним. Удосконалення правового становища жінок та формування гендерного балансу в суспільстві, на військовій службі в тому числі, є важливим аспектом розвитку демократичних процесів у XXI столітті.

Перелік осіб, які мають право на ветеранський статус, визначено Законом “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”. Заразом самого закону недостатньо для отримання певного статусу, тому ці питання регулюються підзаконними нормативно-правовими актами.

Так, перелік осіб, які мають право на статус учасника бойових дій, передбачений статтею 5 указаного закону. Порядок надання та позбавлення статусу учасника бойових дій урегульований Постановою КМУ № 413 від 20.08.2014⁸, що затверджує Порядок

7. Про орден Богдана Хмельницького: Указ Президента України від 30.01.2004 №112/2004. **Офіційний вісник України**. 2004. №5. Ст. 14.

8. Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв’язку з військовою агресією Російської Федерації проти України: Постанова КМУ від 20.08.2014 №413. **Офіційний вісник України**. 2014. №73. Ст. 54.

надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України та брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи в здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України. Порядок визначає послідовність дій особи, яка бажає і має право на встановлення її статусу учасника бойових дій, та передбачає право на отримання відповідного посвідчення та нагрудного знаку. Детально це питання регулюється Інструкцією про порядок видачі в Міністерстві юстиції України посвідчень учасника бойових дій, нагрудних знаків та листів талонів на право одержання учасниками бойових дій проїзних квитків з 50-відсотковою знижкою їх вартості, затвердженою Наказом МЮУ №691/5⁹ від 20.02.2023.

Окрім статусів, Законом "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" встановлено пільги ветеранам війни. Функцію реалізації пільг покладено на органи виконавчої влади та місцевого самоврядування.

По суті, цей закон містить лише загальний перелік пільг і гарантій, на які мають право ветеранки та ветерани України. Реалізують їх органи влади на підставі вузькопрофільних законів та підзаконних нормативно-правових актів.

Наприклад, для учасників бойових дій передбачено пільгу зі сплати податків, зборів, мита та інших платежів до бюджету відповідно до податкового та митного законодавства.

Водночас ця норма не містить конкретизації, стосовно яких саме податків чи зборів вона стосується, у якому порядку та розмірі можна скористатися пільгою.

Така конкретизація відображена в Законі України "Про судовий збір"¹⁰, відповідно до статті 5 якого учасники бойових дій, постраждалі учасники Революції Гідності, Герої України звільняються від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях у справах, пов'язаних з порушенням їхніх прав.

Також нормами Податкового кодексу України¹¹ встановлено, що від оподаткування звільняється сума щорічної разової грошової допомоги, яка надається згідно із Законом "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" (виплата до Дня Незалежності).

Окрім того, Податковим кодексом передбачено звільнення від сплати земельного податку ветеранів війни та осіб, на яких поширюється дія Закону "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту". Одночасно встановлено обмеження для цієї статті, поширюється на земельні ділянки за кожним видом використання в межах граничних норм.

Податковим кодексом також надано право місцевим радам встановлювати пільги щодо сплати місцевих податків.

Інший приклад: щороку до Дня Незалежності України учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни, учасникам війни, особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, виплачується разова грошова допомога в порядку та розмірах, визначених Кабінетом Міністрів України в межах відповідних бюджетних призначень, установлених законом про Державний бюджет України. Відтак для виплати такої допомоги Кабінетом Міністрів щороку приймається постанова, якою встановлюються розміри допомоги, а Верховна Рада, зі свого боку, закладає певну суму коштів на такі видатки в законі про державний бюджет на відповідний рік.

9. Інструкція про порядок видачі в Міністерстві юстиції України посвідчень учасника бойових дій, нагрудних знаків та листів талонів на право одержання учасниками бойових дій проїзних квитків з 50-відсотковою знижкою їх вартості: затв. наказом М-ва юстиції України від 20.02.2023 р. №691/5. **Офіційний вісник України**. 2023. №23. Ст. 182.

10. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. **Відомості Верховної Ради України**. 2012. №14. Ст. 87.

11. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. **Відомості Верховної Ради України**. 2011. №13-14, №15-16, №17. Ст. 112.

Це стосується і сфери пенсійного забезпечення, яке залежить від кількох факторів: на який вид пенсії претендує особа та чи відповідає вона критеріям, визначеним законодавством для такого виду пенсії. Вид пенсії визначається на підставі закону, а вже порядок призначення, подання документів та розрахунку розміру пенсії — постановами Кабінету Міністрів України та постановами правління Пенсійного фонду України.

За таким алгоритмом можна дослідити кожну пільгу, яка гарантована Законом України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”.

Окрім Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, не можна виділити нормативно-правових актів саме для ветеранів в Україні. Статус ветеранки та чи ветерана впливає на всі сфери життя особи, а тому практично кожен закон в Україні містить про них згадку, надаючи якусь пільгу чи перевагу. Як-от Закон України “Про вищу освіту”¹², згідно з яким держава забезпечує особам, визнаним постраждалими учасниками Революції Гідності, учасниками бойових дій, особами з інвалідністю внаслідок війни, державну цільову підтримку для здобуття вищої освіти в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України.

Отже, Закон “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” перелічує певний комплекс пільг і гарантій, а порядок їх реалізації встановлюється і залежить від профільних законів та прийнятих урядом підзаконних нормативно-правових актів.

Окрім того, в Україні органи місцевого самоврядування наділені правом самостійно визначати певні пільги та порядок реалізації їх, зокрема, щодо ветеранів війни. Про це йдеться в статті 2 згаданого вище закону: “Місцеві ради, підприємства, установи та організації мають право за рахунок власних коштів і благодійних надходжень встановлювати додаткові гарантії щодо соціального захисту ветеранів війни”.

Так, депутати Львівської міської ради прийняли комплексну програму¹³ підтримки ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України та деяких інших категорій осіб, яка діятиме у Львові у 2024–2026 роках. Програма передбачає комплекс заходів, що спрямовані на покращення соціального захисту, здоров'я, психологічного стану, зайнятості, житлових умов, дозвілля, освіти й інших аспектів життя ветеранів війни та членів їхніх сімей, а також на збереження пам'яті про загиблих Захисників і Захисниць України. Зокрема, програма передбачає:

- щорічну адресну допомогу на навчання, оздоровлення дітям загиблих Захисників та Захисниць у розмірі 50000 грн;
- грошову компенсацію особам, які отримали інвалідність внаслідок війни;
- матеріальну допомогу учасникам бойових дій, які потребують лікування;
- грошові компенсації учасникам бойових дій чи родичам загиблих Героїв для оплати комунальних послуг;
- виплати до Дня матері та Дня батька;
- адресну допомогу на придбання житла в умовах співфінансування;
- звільнення ветеранів війни від сплати податків на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, а також земельного податку.

Подібні програми підтримки ветеранок та ветеранів діють у різних регіонах — на Київщині, Тернопільщині, у Запорізькій та Вінницькій областях.

Такі програми приймаються як на обласному, так і на міському чи селищному рівні та залежать від місцевих бюджетів.

Українське законодавство, що стосується соціального захисту, не виділяє серед ветеранів жінок та чоловіків. Потреби ветеранів уніфіковані незалежно від статі. Заразом, зважаючи на фізіологічні відмінності та усталені гендерні ролі жінок і чоловіків, цей підхід, безперечно, не може забезпечити весь спектр захисту прав ветеранок і ветеранів. Різна стать і гендерна ідентичність зумовлюють різні потреби, а відтак і різні підходи

12. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. №1556-VII. **Відомості Верховної Ради**. 2014. №37-38. Ст. 2004.

13. Комплексна програма підтримки ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України та деяких інших категорій осіб. URL: https://city-adm.lviv.ua/lmrdownloads/2023/12/%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA_%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8.pdf (дата звернення: 20.02.2024).

до вирішення. Звідси потреба в індивідуалізованих послугах та пільгах для ветеранок і ветеранів та різні заходи задля реалізації їх.

1.2. Визначення прав та обов'язків ветеранок і ветеранів у контексті соціального захисту

Людина, яка володіє певним статусом, має визначені законодавством права та відповідні обов'язки.

Право — це система соціальних загальнообов'язкових норм, дотримання і виконання яких забезпечується державою¹⁴.

У правовідносинах, де однією зі сторін виступає держава, кожному праву кореспондується певний обсяг юридично визначених обов'язків, від змісту та виконання яких залежить таке право.

Юридичний обов'язок — вид і міра належної поведінки зобов'язаної сторони в правовідносинах.

У питанні, яке досліджується, носієм юридичного обов'язку перед суспільством і державою виступає особа, яка претендує на отримання ветеранського статусу, або ж сам ветеран чи ветеранка. Така особа вважається зобов'язаною стороною і її поведінка відносно держави чітко регулюється нормами законодавства.

Разом із тим, не можна стверджувати, що у відносинах суспільство — держава — ветеран чи ветеранка, хтось має лише права, а хтось лише обов'язки, адже і правами, і обов'язками завжди наділені всі сторони.

Наявність права на встановлення певного ветеранського статусу передбачає обов'язок надати відповідній комісії всі документи, що підтверджують таке право. Після встановлення статусу, крім права користуватися пільгами й перевагами, які гарантовані державою носію статусу, ветеранка і ветеран зобов'язані добросовісно ними користуватися та повідомляти відповідні органи про зміни, які впливають або можуть вплинути на реалізацію таких прав.

За наявності забезпеченого державою доступу до певної пільги, отримувач такої зобов'язаний вчинити певні дії, аби мати можливість реально нею скористатися. Наприклад, держава гарантує кожній ветеранці та ветерану право на першочергове відведення земельних ділянок для визначених цілей. Але, щоб реально отримати у власність ділянку, слід пройти низку бюрократичних процедур: звернутися до відповідного органу із клопотанням про надання дозволу на розроблення проекту землеустрою, розробити землепорядну документацію і зареєструвати земельну ділянку в Держгеокадастрі, та аж після цього державний орган приймає рішення про затвердження проекту землеустрою і передачу ділянки у власність чи користування. Лише після всіх цих етапів особа може зареєструвати своє право на земельну ділянку в органах юстиції, державного реєстратора чи нотаріуса.

Зі свого боку, держава має право перевірити підстави для набуття певного статусу та після підтвердження зобов'язана надати відповідний статус і забезпечити можливість реалізації певного комплексу пільг.

Водночас наявність права на пільгу не зобов'язує ветеранку чи ветерана користуватися нею, адже це залежить від багатьох факторів, зокрема потреб і бажання. Але держава зобов'язана забезпечити доступ до всіх пільг, які гарантовані законодавством.

Для розвитку громадянського суспільства надзвичайно важливим є рівномірний баланс прав та обов'язків учасників усіх видів правовідносин. Невиконання обов'язків зобов'язаною стороною має наслідком порушення прав інших осіб. З огляду на це, крім гарантування прав та встановлення певних обов'язків, держава також має подбати про механізм контролю за добросовісним користуванням правами та дотриманням обов'язків. А тому будь-яке недотримання обов'язків повинно також мати відповідні наслідки у вигляді відповідальності, вид і міра якої має бути достатньою для дотримання

14. Юридична енциклопедія: у 6 т. / Українська енциклопедія. Київ: Право, 2003. Т. 5 / за ред. : Ю. С. Шемшученко. 5 с.

балансу інтересів усіх сторін не лише з метою покарання винної сторони, а й з метою відновлення порушених прав та навіть компенсації за несвоєчасне дотримання їх.

1.3. Стан соціального захисту ветеранок і ветеранів в Україні

Сторонньому спостерігачу, з огляду на велику кількість нормативно-правових актів, що стосуються сфери соціального захисту прав ветеранок і ветеранів в Україні, може здатися, що ця сфера врегульована достатньою мірою та не потребує вдосконалення.

Однак саме через розгалуженість державного апарату й національного законодавства це питання потребує осучаснення та вдосконалення.

Функції щодо надання пільг покладені на різні державні органи — Пенсійний фонд України системи Міністерства соціальної політики, медичні установи структури Міністерства охорони здоров'я, заклади освіти системи Міністерства освіти і науки, органи Держгеокадастру системи Міністерства аграрної політики та продовольства тощо. Такою розгалуженістю органів, які

надають пільги ветеранкам та ветеранам, і пояснюється необхідність підзаконного регулювання.

Проблема розгалуженості та відсутності систематизації законодавства у сфері соціального захисту ветеранок і ветеранів не здавалася б такою гострою, якби не дещо спільне у всіх пільгах — бюджет.

Так, Верховна Рада України щороку приймає закон про державний бюджет на наступний рік. У законі закладаються суми видатків на конкретні сфери державного регулювання. А тому надання пільг та виконання програм підтримки ветеранок і ветеранів залежить саме від фінансування, закладеного в державний бюджет. Виконання програм на місцевому рівні, відповідно, залежить від місцевого бюджету.

До прикладу, Законом "Про Державний бюджет України на 2024 рік"¹⁵ передбачено фінансування пілотного проекту щодо зубопротезування окремих категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, у сумі 749367,2 тис. грн. У 2023 році для таких цілей кошти не виділялися.

Отож, реалізація норм законодавства щодо соціального захисту ветеранок і ветеранів залежить від фінансової спроможності держави. Це створює ситуації, коли скористатися пільгою не можна через недостатність або відсутність фінансування.

Водночас не всі пільги, передбачені законом, дійсно є затребуваними. Так, з розвитком цифрових технологій практично повністю відпала необхідність установлення квартирних телефонів. Проте пільг щодо користування мобільним та інтернет-зв'язком, як сучасної альтернативи, наразі не передбачено. Можна сказати, що сфера соціального захисту потребує осучаснення і приведення у відповідність з реаліями сьогодення — цифровізації.

15. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 09.11.2023 р. №3460-ІХ. **Офіційний вісник України**. 2023. №105. Ст. 9.

РОЗДІЛ 2. ОГЛЯД ПРОГРАМ ТА ПІЛЬГ

Соціальний захист ветеранок та ветеранів в Україні — це важливий аспект державної підтримки тих, хто віддав частину свого життя службі країні. Статті 12, 13 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”¹⁶ встановлюють основу для надання пільг та послуг, які охоплюють медичне обслуговування, житлові умови, доступ до санаторно-курортного лікування, знижки на комунальні послуги тощо. Ці пільги повинні відображати готовність держави підтримати та висловити вдячність за службу, демонструвати прагнення забезпечити ветеранкам та ветеранам належні умови життя.

Проте реалізація цих пільг у повсякденному житті ветеранок та ветеранів часто супроводжується рядом викликів. Недостатність фінансування, бюрократичні перепони можуть ускладнити доступ до заслужених пільг. Нагадаємо, що закон був ухвалений ще в 1993 році, після чого система соціального захисту вказаних категорій не зазнавала суттєвих змін, хоча виклики і потреби змінювалися.

Пільги, на які мають право згідно із законодавством ветеранки та ветерани

1. Безплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів та виробів медичного призначення

Забезпечення ветеранів необхідними лікарськими препаратами дуже важливе. Однак є проблеми з неповним охопленням потрібних ліків та бюрократичними перешкодами при оформленні рецептів. Також останні декілька років було недостатнє фінансування, що обмежує доступ до дорогих препаратів.

Забезпечення ліками регулюється Постановою КМУ №1303 від 17.08.1998 “Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань”.¹⁷ Однією з проблем є те, що перелік захворювань є загальним, і в ньому не враховані певні жіночі хвороби, що призводять до безпліддя, яке є частим наслідком участі жінок у бойових діях, до прикладу, поліцистичний оваріальний синдром.

Для того, щоб отримати безкоштовні ліки, лікарські засоби, потрібно пред’явити рецепт лікаря. Ліки відпускаються в аптеках при медичних закладах, лікарі яких видали рецепт на лікування. Дана постанова має прив’язку до місця проживання учасників бойових дій, яке не є тотожним місцю реєстрації, що важливо враховувати в умовах війни. На пільговій основі НЕ видаються лікарські засоби, вартість яких відшкодовується за договорами про реімбурсацію (механізм відшкодування державою вартості лікарських засобів), укладеними відповідно до законодавства.

Основною проблемою реалізації пільги є низька поінформованість ветеранок та ветеранів про можливість скористатися нею. Крім того, існують випадки, коли працівники аптек не знають про таке право ветеранок та ветеранів і незаконно відмовляють. Що стосується фінансування, то у 2024 році на програму “Реалізація програми державних гарантій медичного обслуговування населення” в Україні виділено майже 159 млрд гривень. Це на 16 млрд гривень більше порівняно з попереднім роком¹⁸. Збільшення фінансування є одним із перших кроків поліпшення умов реалізації пільги.

Проблемою цієї пільги є також повільне розширення переліку доступних препаратів, зокрема, наразі відсутня можливість для ветеранок і ветеранів отримати ліки для полегшення наслідків акубаротравм/контузій, які є, на жаль, частим ушкодженням здо-

16. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. №45. Ст. 425.

17. Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.1998 р. №1303. **Офіційний вісник України**. 1998. №33. Ст. 61.

18. У 2024 р. обсяг медичних послуг, що фінансується державою, збільшиться, - Віктор Ляшко. Урядовий портал. 22.12.2023 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-2024-r-obsiah-medychnykh-posluh-shcho-finansuietsia-derzhavoiu-zbilshytsia-viktor-liashko> (дата звернення: 10.02.2024).

ров'я внаслідок бойових дій та можуть мати довгостроковий негативний вплив на стан здоров'я вже після завершення служби та повернення до мирного життя.

2. Першочергове безплатне зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів)

Зубопротезування для ветеранок та ветеранів є однією з найкритичніших пільг, яку майже неможливо отримати. Адже до 2024 року вона фінансувалася тільки через місцевий бюджет. У 2024 році державний бюджет передбачає пілотний проект щодо зубопротезування окремих категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, у сумі 749 367 тис. грн.

Болючою проблемою є відсутність уніфікованого порядку отримання пільги на зубопротезування, що створює нерівні умови та ризик корупції.

Ця пільга в кожній громаді розглядається по-різному. Наприклад, Луцька міська клінічна стоматологічна поліклініка керується комплексною програмою соціальної підтримки учасників бойових дій, бійців-добровольців, членів їхніх сімей, а також сімей загиблих (померлих) військовослужбовців, які зареєстровані на території Луцької міської територіальної громади, на 2021–2023 роки.¹⁹ Чітко передбачено, що скористатися програмою можна раз на рік і допомога не може перевищувати 6700 грн (на 2023 рік).

А Грабовецько-Дулібівська сільська рада Стрийського району Львівської області має зовсім інакше рішення, згідно з яким послуги з зубопротезування одному пільговику надаються один раз на 5 років на суму, що не перевищує 4 000 грн.²⁰

Подібні ситуації створюють соціальний бар'єр та не сприяють подальшій реінтеграції ветеранок та ветеранів у суспільство. Відсутність прозорої системи обрахування суми на зубопротезування надалі буде тільки підвищувати суспільну напругу. Пільга потребує негайного законодавчого врегулювання, пілотний проект має висвітлити актуальність користування пільгою та запровадити рівний доступ до державної гарантії, забезпечивши при тому належну якість таких послуг.

КМУ прийняв постанову від 27 лютого 2024 р. №212²¹, де вперше визначив порядок фінансування та граничну вартість (14 984 гривні) такої пільги коштом держави. Запланована кількість медичних послуг із зубопротезування на місяць для одного закладу, який бере участь у програмі, становить дві медичні послуги із зубопротезування кожного виду. Тариф на медичну послугу із зубопротезування визначається як ставка на медичну послугу, що становить 2765 гривень, до якої застосовуються такі коригувальні коефіцієнти відповідно до виду послуги:

- 1 — незнімне протезування металокерамікою, 1 одиниця (S.01);
- 1,981 — 2 одиниці (S.02);
- 2,924 — 3 одиниці (S.03);
- 3,816 — 4 одиниці (S.04);
- 4,650 — 5 одиниць (S.05);
- 5,419 — 6 одиниць (S.06);
- 1,69 — повний знімний акриловий протез, 1 щелепа (S.07);
- 2,52 — повний знімний нейлоновий протез, 1 щелепа (S.08);
- 1,43 — частковий знімний акриловий протез (S.09);

19. Про внесення змін до Комплексної програми соціальної підтримки ветеранів війни та членів їх сімей на 2021–2023 роки та продовження терміну її дії на 2024–2026 роки: рішення міської ради м. Луцьк від 29.11.2023 р. №53/71. Офіційний сайт Луцька міська рада. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/documents/17000605553201899-pro-vnesennya-zmin-do-kompleksnoi-programi-sotsialnoi-pidtrimki-veteraniv-viyeni-ta-chleniv-ikh-simey-na-20212023-roki-ta-prodovzhennya-terminu-ii-dii-na-2024-2026-roki> (дата звернення: 09.02.2024).

20. Порядок зубопротезування пільгових категорій громадян Грабовецько-Дулібівської сільської територіальної громади (нова редакція): додаток до рішення Грабовецько-Дулібівської сільської ради від 27.04.2023 р. URL: https://rada.info/upload/users_files/04370998/d03bf25f75782c33d1fab8ab0388638e.pdf (дата звернення: 09.02.2024).

21. Деякі питання реалізації пілотного проекту щодо зубопротезування окремих категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2024 р. №212. **Урядовий кур'єр**. 2024. № 44.

1,57 — частковий знімний нейлоновий протез (S.10);

4,33 — частковий знімний (бюгельний) протез (S.11).

Це є **початковим етапом**, який тільки впроваджує механізм реалізації пільги, яка гарантована державою понад 20 років.

3. Безоплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням або одержання компенсації вартості самостійного лікування

Порядок надання путівок, розмір та порядок виплати компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування визначаються Кабінетом Міністрів України. Важливо зазначити, що кожного року встановлення граничної вартості путівки змінюється. На 2024 рік ще не було наказу Мінсоцполітики щодо граничної вартості. У 2023 році Наказ Міністерства соціальної політики від 29.09.2023 №361-Н "Про встановлення граничної вартості путівки (ліжко-дня) у 2023 році"²² не містив встановленої граничної вартості для учасників бойових дій, тому що під час воєнного стану на 2023 і 2024 дія пільги призупинена згідно із Законом №3460-IX від 09.11.2023²³. Рішення не однозначне, оскільки ветеранки та ветерани потребують санаторно-курортного лікування з огляду на стан фізичного та ментального здоров'я, але повномасштабне вторгнення з 24 лютого 2022 року ставить під загрозу суверенітет України. Але треба розуміти, що надання пільг ветеранам є одним із проявів соціальної відповідальності держави та визнанням їхніх заслуг перед країною. Підтримка ветеранів, навіть під час воєнного стану, є важливою для зміцнення соціальної згуртованості та морального духу нації.

До початку повномасштабного вторгнення пільгу можна було отримати, звернувшись до органів соціального захисту. Складнощі були також у зв'язку з тим, що санаторно-курортне лікування ветеранів та ветеранок, а також осіб, які мають право на таку пільгу, здійснювалось відповідно до різних бюджетних програм, фінансування яких передбачене в Державному бюджеті України. Це створює додаткові бюрократичні перешкоди для отримання санаторного лікування.

Як підсумок, ми маємо обмежену кількість доступних путівок та високий попит, складнощі з отриманням компенсації за самостійне санаторно-курортне лікування, відсутність гнучкості у виборі санаторію. Для ветеранок взагалі немає окремого спеціалізованого закладу, який надає санаторно-курортне лікування при хворобах репродуктивної системи або гінекологічних ускладненнях.

Рішення про призупинення або збереження пільги на безоплатне санаторно-курортне лікування для ветеранів та ветеранок під час воєнного стану, запроваджене Законом "Про Державний бюджет України" уже впродовж двох років, вимагає всебічного аналізу поточної ситуації, доступних ресурсів та потреб ветеранської спільноти. З огляду на значні потреби в реабілітації та лікуванні, особливо тих, хто отримав поранення чи травми, здається доцільним шукати шляхи для підтримки таких програм, можливо, з певними корективами або адаптаціями до умов воєнного стану, замість повного їх призупинення. Важливо збалансувати термінові потреби держави у воєнний час із довготривалими зобов'язаннями перед тими, хто служив цій державі.

4. 75-процентна знижка квартплати в межах норм, передбачених законодавством

5. 75-процентна знижка плати за користування комунальними послугами в межах середніх норм споживання

6. 75-процентна знижка вартості палива для осіб, які проживають у будинках без центрального опалення

Пільгу надають на 21 м² площі на кожну особу, що має право на знижку та постійно проживає в житловому приміщенні. Для сім'ї додається ще 10,5 кв. м. Тобто загальна площа, на яку поширюється знижка, 31,5 м². Для сімей, що складаються лише з непрацевдатних осіб, пільга надається на 42 м² площі на кожну особу, яка має право

22. Про встановлення граничної вартості путівки (ліжко-дня) у 2023 році: наказ Міністерства соціальної політики України від 29.09.2023 № 361-Н. **Офіційний вісник України**. 2023. №88. Ст. 181.

23. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 09.11.2023 №3460-IX. **Офіційний вісник України**. 2023. №105. Ст. 9.

на знижку, та постійно проживає в житловому приміщенні. До цього додається 21 м² на членів сім'ї. Тобто загальна площа, на яку поширюється знижка — 63 м²⁴

Щоб скористатися правом на отримання пільги для оплати житлово-комунальних послуг, треба звертатися до Пенсійного фонду України з двома заявами.

Перша — про внесення відомостей до Єдиного Державного автоматизованого реєстру осіб, які мають право на пільги.

Друга заява — про надання пільг на оплату житлово-комунальних послуг (придбання твердого палива, скрапленого газу).

При поданні заяви про внесення відомостей до Єдиного Державного автоматизованого реєстру осіб, які мають право на пільги, також слід надавати паспорт громадянина України, документи, які підтверджують право на таку пільгу, а також реєстраційний номер облікової картки платника податків. Обидві заяви до Пенсійного фонду подаються пільговиком особисто, або ж в електронній формі через вебпортал електронних послуг Пенсійного фонду України.

Однією з проблем, пов'язаних з цією пільгою, є складність оформлення та довгий час очікування на її надання через бюрократичні процедури. Також можуть виникати труднощі з підтвердженням права на пільгу в разі відсутності повного пакету документів або необхідності їх оновлення. Під час воєнного стану військовослужбовці, у тому числі ветерани, часто фізично не можуть звернутися до органів ПФУ, тому законодавство передбачає можливість відправки документів рекомендованим листом через пошту або звернення члена сім'ї (за довіреністю).

Куди кошти за комунальні послуги будуть надходити одержувачу? Якщо отримувач пільги є пенсіонером, то кошти перераховуються на пенсійний рахунок. Якщо ні, тоді Пенсійний фонд самостійно відкриває рахунок для зарахування коштів для пільговика в АТ «Ощадбанк», але обов'язково про це інформує ветеранку чи ветерана.

За результатами опитування IREX²⁵, проведеного у 2020 році, кількість учасників бойових дій, які користуються пільгою, складає 81% опитаних. Знижки на комунальні послуги є найбільш необхідною пільгою, яку обирають 45% ветеранів.

За п. 6, ст. 12, 13, 15 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та Постановою КМУ від 23 квітня 2012 р. №356 «Про встановлення мінімальних норм забезпечення населення твердим паливом і скрапленим газом та граничних показників їх вартості для надання пільг і житлових субсидій за рахунок субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам» пільги надаються на придбання таких ресурсів: скраплений газ, дрова, вугілля, вугільні брикети, паливо пічне побутове, гас освітлювальний, торф паливний кусковий, торф'яні брикети. Пільги надаються незалежно від виду житла та форми власності на нього.

На одне домогосподарство видається 1 тонна твердого палива та 1 балон скрапленого газу на рік. Місцеві органи влади мають право встановлювати збільшені норми на

24. Про встановлення державних соціальних стандартів у сфері житлово-комунального обслуговування: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 №409. **Офіційний вісник України**. 2014. №73. Ст. 23

25. Nino Dgebuadze and Yuliya Solovey. How policymakers can support the veteran community in Ukraine: Results from a veteran reintegration survey. **IREX**. 2021. URL: <https://www.irex.org/insight/how-policymakers-can-support-veteran-community-ukraine-results-veteran-reintegration-survey> (дата звернення: 11.02.2024).

придбання твердого та рідкого палива для пільговиків. Пільги реалізуються шляхом отримання палива в натуральному вигляді або компенсації готівкою витрат на його придбання²⁶.

Тобто ветеранка чи ветеран можуть звернутися до органів соціального захисту населення або органів місцевого самоврядування за місцем своєї реєстрації чи фактичного проживання для отримання пільги на паливо один раз на рік.²⁷

Пільги на придбання твердого палива, скрапленого газу не будуть надаватися, якщо пільговик не перебуває на обліку в Єдиному Державному автоматизованому реєстрі осіб, які мають право на пільги, або ж якщо для опалення будинку використовується природний газ або електрична енергія.

Також протягом опалювального сезону 2023/2024 років уряд реалізує експериментальний проєкт додаткової підтримки населення для придбання твердого пічного побутового палива. До 01 грудня необхідно було звернутися до органів Пенсійного фонду України для надання від свого імені та імені членів сім'ї пільговика згоди на збір, передачу та обробку персональних даних. Розмір підтримки розраховується індивідуально для кожного домогосподарства залежно від доходів одержувача пільги та кожного члена сім'ї відповідно до норм забезпечення.²⁸

7. Безплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів

8. Безплатний проїзд один раз на два роки (туди і назад) залізничним, водним, повітряним або міжміським автомобільним транспортом, або проїзд один раз на рік (туди і назад) вказаними видами транспорту з 50-процентною знижкою

Реалізація пільги передбачає видачу ветеранам посвідчень, які служать доказом права на безплатний проїзд. Листи талонів за потреби видають:

- ▶ учасникам бойових дій — відповідні органи Сил безпеки та оборони, а також Державна спеціальна служба транспорту за місцем реєстрації ветерана;
- ▶ особам з інвалідністю внаслідок війни — орган соціального захисту населення за місцем реєстрації громадянина.²⁹

Пільга має попит серед ветеранок та ветеранів. Однак окремого державного фінансування немає. До 1 січня 2016 року передбачалася субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на компенсацію за пільговий проїзд окремих категорій громадян. Проте, якщо у 2015 році на забезпечення цієї пільги було виділено близько двох мільйонів гривень, то у 2016 і 2017 роках до бюджету коштів закладено не було. За інформацією обласних та Київської міської державних адміністрацій, у місцевих бюджетах регіонів у 2016 році для реалізації права на безплатний проїзд пільгових категорій громадян було передбачено 851,9 мільйонів гривень, з них 555 мільйонів у місті Києві. У 2016 році до Бюджетного кодексу були внесені зміни, "згідно з якими пільговий проїзд перенесено з

26. Про встановлення мінімальних норм забезпечення населення твердим та рідким пічним побутовим паливом і скрапленим газом та граничних показників їх вартості для надання пільг і житлових субсидій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2012 №356. **Офіційний вісник України**. 2012. №34. Ст. 60.

27. Деякі питання надання житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого палива і скрапленого газу у грошовій формі: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 №373. **Офіційний вісник України**. 2019. №36. ст. 55.

28. Про реалізацію протягом опалювального сезону 2023-2024 років експериментального проєкту щодо надання додаткової підтримки населенню на придбання твердого пічного побутового палива: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.11.2023 №1173. **Офіційний вісник України**. 2023. №103. Ст. 80.

29. Про порядок видачі посвідчень і нагрудних знаків ветеранів війни: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.1994 №302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-94-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.02.2024).

категорій витрат, які забезпечуються за рахунок коштів державного бюджету, до видатків, що можуть здійснюватися з місцевих бюджетів"³⁰.

Внесення диспозитивної норми стало крахом реалізації пільги, передбаченої законом. Адже на практиці органи місцевого самоврядування не виділяють кошти на пільговий проїзд. Тут треба враховувати, що кількість учасників бойових дій була більш-менш стала, а після початку повномасштабного вторгнення вона збільшується. Фінансування цієї пільги може призвести до економічних проблем, а недофінансування — до збільшення соціальної напруги через відсутність реалізації законних очікувань ветеранів.

Талони на проїзд — застарілий метод реалізації пільги, оскільки знову ж таки процес отримання їх є здебільшого ускладненим. Важливо також, що обмеження подорожей один раз на два роки, при цьому з можливістю обрати лише один вид транспорту, з огляду на кількість кроків, які необхідно зробити для реалізації цього права, не можна вважати доцільним.

Отже, пільга потребує реформування. Задля працюючої норми треба переглянути підхід до пільгового проїзду і надавати це право тільки тим, хто потребує. Особливо варто розробити норматив, яким буде визначено, як відбувається оцінка потреб та на яких принципах базується. У подальшому важливим аспектом є інтеграція з автоматизованими системами обліку, що дозволить спростити процес верифікації права на пільгу та зробити використання транспорту зручнішим для ветеранок та ветеранів. Співпраця між органами влади та операторами транспортних послуг є ключовою для ефективної реалізації цієї ініціативи. У контексті пільгового проїзду не можна не згадати ще один важливий аспект — інклюзивність транспорту. Це важливо для ветеранок та ветеранів з інвалідністю або тих, мобільність яких обмежена лише тимчасово. Ці люди мають право на використання транспорту, однак часто змушені обмежувати власне пересування, що не відповідає як уявленню про безбар'єрний простір, так і принципу поваги держави до внеску ветерана чи ветеранки.

9. Користування при виході на пенсію чи зміні місця роботи поліклініками та госпіталами, до яких були прикріплені за попереднім місцем роботи

Пільгою користуються небагато ветеранок та ветеранів. Щоб скористатися нею, слід звернутися до державного або комунального закладу охорони здоров'я, як правило за місцем проживання, та пред'явити посвідчення. У медичних закладах можуть відмовити пенсіонерам, посилаючись на відсутність фінансування такої послуги. Після початку повномасштабного вторгнення вважаємо норму абсолютно не працюючою, враховуючи кількість ветеранок та ветеранів і відсутність фінансового забезпечення тих чи інших госпіталів.

10. Щорічне медичне обстеження і диспансеризація

Щорічне медичне обстеження та диспансеризація із залученням спеціалістів є фундаментальною пільгою для ветеранок та ветеранів, спрямованою на підтримку їх здоров'я та благополуччя. Це дозволяє своєчасно виявляти та лікувати захворювання, зменшувати негативний вплив на життя учасників бойових дій та підвищувати якість їхнього життя.

Не всі медичні установи мають достатньо профільних спеціалістів або обладнання для проведення комплексних обстежень, особливо в регіонах з обмеженими медичними ресурсами.

Пропонуємо передбачити створення партнерств між державними та приватними медичними установами, щоб зробити доступними обстеження для всіх ветеранок та ветеранів. Також забезпечить високі стандарти діагностики та лікування запровадження електронних систем запису та управління медичною інформацією та системи моніторингу якості медичного обслуговування ветеранок і ветеранів. Покращення механізмів реалізації цієї пільги дозволить забезпечити ефективний медичний догляд для тих, хто зробив значний внесок у захист та безпеку країни.

30. Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО. Додаток 1. 15.12.2016. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bilka-Knyga-Dodatky.pdf> (дата звернення: 12.02.2024).

11. Першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація

Пільга є важливою частиною державної соціальної підтримки громадян, які виконували свій обов'язок перед країною. Ця пільга спрямована на забезпечення швидкого та ефективного доступу до медичних послуг для ветеранок та ветеранів. Ветеранки та ветерани зможуть отримувати необхідну медичну допомогу вчасно, що є критично важливим для лікування багатьох захворювань. Швидкий доступ до медичних послуг сприяє соціальній інтеграції, зменшуючи ізоляцію та відчуття відчуженості.

Сьогодні про таку можливість не знають не лише носії статусу, але й працівники згаданих закладів. Це не потребує фінансування, однак є важливою складовою медичних питань. Щоб оптимізувати процеси та зменшити час очікування, є сенс запровадження електронної системи запису.

Як свідчить міжнародний досвід, **трудові гарантії** є однією з основних складових професійної адаптації ветеранок та ветеранів, що відіграє важливу роль у процесі повернення до цивільного життя.

Держава гарантує ветеранкам і ветеранам також трудові гарантії.

12. Виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100 процентів середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи

13. Чергова щорічна відпустка в зручний час, а також додаткова відпустка із збереженням заробітної плати строком 14 календарних днів на рік

14. Переважне право на залишення на роботі при скороченні та на працевлаштування в разі ліквідації підприємства, установи, організації

Стаття 45 Конституції України гарантує кожному, хто працює, право на відпочинок. Це право забезпечується, зокрема, наданням оплачуваної щорічної відпустки. Додаткова оплачувана відпустка для ветеранок і ветеранів є позитивною трудовою гарантією. Відпустка дає змогу отримати, наприклад, санаторно-курортне лікування чи інші реабілітаційні послуги незалежно від графіка відпусток на підприємстві.

Однак під час опитування IREX було встановлено, що 25% непрацевлаштованих ветеранів та ветеранок стикаються з небажанням роботодавця працевлаштувати особу саме через наявний ветеранський статус та додаткові державні гарантії у сфері відпусток та збереження місця роботи (виконання яких часто покладається на роботодавців). Із цією проблемою на той час при працевлаштуванні зіштовхнулися більш ніж чверть ветеранів.³¹ Подібні причини були висловлені ветеранами під час опитування МОМ³².

Водночас становище жінок-ветеранок ще вразливіше порівняно з чоловіками. У соціально-трудовах відносинах дискримінація жінок більша, ніж чоловіків. Це пов'язано з тим, що ринок оплачуваної праці завжди формувався з розрахунком на чоловіків як працівників, не перевантажених сімейними обов'язками. На ринку праці є дискримінація жінок через небажання роботодавців забезпечувати відпустки для догляду за дитиною зі збереженням робочого місця, заборону звільнення жінок, які мають дитину, звільнення вагітних жінок з ініціативи роботодавця, а також через стереотипне мислення про усталені гендерні ролі — жінка більше доглядає за дітьми, не затримується на роботі, бере лікарняні для догляду за хворими дітьми. У таких випадках жінки зіштовхуються з подвійною дискримінацією з боку роботодавців.

Хоча трудові гарантії є актуальними, держава не завжди може їх забезпечити. Зазвичай такі обов'язки покладаються на роботодавців, які, не отримуючи відшкодувань від влади, повинні покривати витрати на це самостійно. Це може зменшити інтерес до працевлаштування ветеранів, які й так часто стикаються з дискримінацією при пошуку

31. Програма реінтеграції ветеранів. Аналітичний звіт від 14 липня 2021 р. Результати дослідження «Реінтеграція ветеранів» щодо поточних умов працевлаштування. URL: <https://www.irex.org/sites/default/files/Veterans%E2%80%99%20Current%20Employment%20Conditions%20%E2%80%93%20Ukrainian.pdf> (дата звернення: 10.02.2024).

32. Реінтеграція ветеранів в Україні. Національне опитування. Лютий 2022 р. URL: <https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/VETERANS%E2%80%99%20REINTEGRATION%20IN%20UKRAINE%20UKR-NEW.pdf> (дата звернення: 11.02.2024).

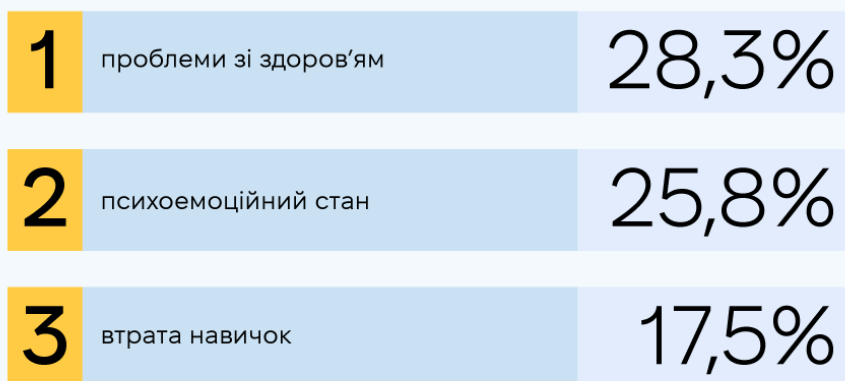
роботи. Варто розглянути зміцнення участі держави у забезпеченні таких переваг для ветеранів, проте це може створити додаткове фінансове навантаження на державний бюджет. Водночас треба наголосити, що ветерани й ветеранки, з огляду на тривалість повномасштабного вторгнення та безперервний процес загальної мобілізації, можуть у майбутньому становити основу економічно активного суспільства, тому вже зараз важливо налагодити конструктивний діалог між учасниками ринку праці.

Згідно з дослідженням Кантар 2019 року, ветерани мали позитивне ставлення до законодавчих трудових гарантій, проте відсоток задоволених наявністю пільги значно перевищував кількість осіб, які реально її використовували або розглядали можливість використання в майбутньому (особливо це стосується права на переважне залишення на посаді під час скорочення). Натомість додаткова оплачувана відпустка була і є затребуваною пільгою. Загалом респонденти, які мали досвід користування пільгами у сфері зайнятості та працевлаштування, високо оцінюють їхню ефективність. Водночас з майже 10% опитаних, що пов'язували проблеми в трудовій сфері зі статусом ветерана, майже 80% зазначили про наявні проблеми саме у сфері працевлаштування³³.

З початком повномасштабного вторгнення у 2022 році та збільшенням кількості носіїв статусу ветерана в Україні можна прослідкувати як позитивні, так і негативні тенденції щодо зміни ставлення роботодавців до найму працівників-ветеранів.

58% ветеранів, що брали участь в опитуванні Українського ветеранського фонду, Work.ua та Lobby X³⁴, стикалися з перешкодами під час пошуку роботи.

Перешкоди, з якими стикалися ветерани під час пошуку роботи:

Водночас українські компанії постійно підтримують ветеранів і надають їм можливість для працевлаштування. Деякі з цих компаній активно пропонують програми для ветеранів, де є спеціальні умови для працевлаштування. Щоб знайти такі компанії, можна використовувати різноманітні ресурси, як-от: веб-сайти з вакансіями, спеціалізовані платформи для ветеранів — або звертатися до служби зайнятості та соціального захисту населення для додаткової інформації і підтримки в пошуку роботи.

Зокрема, у вересні 2023 року Forbes Ukraine у партнерстві з консалтинговою компанією Korn Ferry Ukraine вперше склав список найкращих роботодавців для ветеранів³⁵. Цей список не вичерпний, проте 25 компаній, що увійшли до нього, розбудовують найповніші та найґрунтовніші системи адаптації для демобілізованих колег.

На практиці є труднощі з реалізацією гарантії переважного залишення на роботі при скороченні, оскільки, крім ветеранок та ветеранів, така гарантія поширюється також на працівників, які мають на утриманні двох і більше осіб, працівників з тривалим безперервним стажем роботи, працівників, які навчаються у вищих і середніх спеці-

33. Дослідження потреб ветеранів України. Проект №7245, аналітичний звіт. Вересень 2019. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Zvit_Kantar-dlya-YUrSotni.pdf (дата звернення: 15.02.2024).

34. Потреби та перешкоди ветеранів при працевлаштуванні: соціологічне дослідження. Червень-липень 2023 р. URL: https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2023/07/Zvit_pereshkodi_precevlashtuvanii.pdf (дата звернення: 15.02.2024).

35. 25 найкращих роботодавців для ветеранів. Журнал Forbes Ukraine. 05.09.2023. URL: <https://forbes.ua/ratings/25-naykrashchikh-robotodavtsiv-dlya-veteraniv-05092023-15785> (дата звернення: 15.02.2024).

альних учбових закладах без відриву від виробництва, та підлягає застосуванню, якщо працівники мають однакову кваліфікацію. Станом на 1 серпня 2023 року до Єдиного державного реєстру ветеранів війни (ЄДРВВ) унесено інформацію про 908832 ветеранів війни³⁶. Це число лише зростає. Також досі є значна кількість військовослужбовців та звільнених з військової служби, котрі мають право на ветеранський статус, проте все ще не отримали його. Тому, зважаючи на кількість носіїв ветеранського статусу, а також можливого претендування на одне робоче місце двох або й більше рівноцінних працівників-ветеранів, і надалі можуть виникати проблеми з реалізацією переважного права на залишення на роботі.

15. Першочергове забезпечення жилою площею, відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва, ремонт жилих будинків і квартир, забезпечення паливом

16. Першочергове право на вступ до житлово-будівельних (житлових) кооперативів, кооперативів по будівництву та експлуатації колективних гаражів, стоянок для транспортних засобів та їх технічне обслуговування, до садівницьких товариств, на придбання матеріалів для індивідуального будівництва і садових будинків

Ветерани і ветеранки, які потребують поліпшення житлових умов, можуть скористатися державними гарантіями в цій сфері, якщо перебувають на квартирному обліку при органах місцевого самоврядування. Також серед преференцій, що передбачені для ветеранів, зокрема учасників бойових дій, які отримали поранення, контузію або каліцтво і перебувають на квартирному обліку, варто виділити гарантії забезпечення житлом упродовж 2 років із дня взяття на квартирний облік. Особи з інвалідністю I групи із числа учасників бойових дій на території інших країн мають бути забезпечені житлом протягом 1 року.

Але таке право не є абсолютним. У судовій практиці можна простежити тенденцію відмов, адже такі права повинні реалізовуватися з урахуванням аналогічних прав інших пільгових категорій, які могли перебувати на обліку протягом довшого часу.

Зокрема, у справі [№344/8248/17-ц від 03.04.2020 Верховний Суд](#) дійшов висновку, що позивач, який є особою з інвалідністю внаслідок війни, має право на позачергове отримання житла лише за умови надходження його черги, з урахуванням часу взяття на облік та пільговиків, що стоять у черзі перед ним, адже в нього немає переважного права на отримання житла, відмінного від цих осіб.

Програма поліпшення житлових умов здійснюється за місцем проживання громадян у виконавчому комітеті відповідних місцевих рад. Списки формуються в межах юрисдикції цієї ради, відповідно кожна громада має свою квартирну чергу. Такі відомості повинні вноситися до відповідної книги обліку та бути загальнодоступними. Також передбачено, що відомості про взяття на квартирний облік вносяться до Єдиного державного реєстру громадян, які потребують поліпшення житлових умов, проте цей реєстр не є публічним. Ураховуючи це, отримати статистичні дані щодо виконання програми можна лише за звітністю громад.

На жаль, неможливо побачити у відкритому доступі кількість людей, які стоять у черзі або отримали житло за певний рік. Немає опублікованих статистичних даних щодо кількості осіб, які перебувають на квартирному обліку, скільки часу, скільком особам було надане саме житло, а не грошова компенсація.

Відповідно до ЗУ "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"³⁷ учасники бойових дій та учасники війни мають право на **першочерговий** ремонт жилих будинків і квартир, а особи з інвалідністю внаслідок війни, члени сімей загиблих та особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, — на **позачерговий** безплатний капітальний ремонт власних жилих будинків і квартир та першочерговий поточний ремонт жилих будинків і квартир у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

36. Ірина Чеботнікова. Потрібна допомога та реабілітація: скільки ветеранів в Україні. 23.08.2023 URL: https://24tv.ua/skilki-veteraniv-ukrayini-minveteraniv-nazvalo-tsifru_n2378026 (дата звернення: 15.02.2024).

37. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. №3551-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. №45. Ст. 425.

Цікаво, що безоплатний капітальний ремонт житлових будинків і квартир відповідно до вказаної постанови в контексті ЗУ "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" проводиться лише для осіб з інвалідністю внаслідок війни та прирівняних до них, членів сімей загиблих, та осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною. Отже, до цього переліку **не включено учасників бойових дій**, хоча вони мають таке право згідно з п. 14 ч. 1 ст. 12 указанного закону.

Фінансування витрат здійснюється за рахунок відповідної субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам у межах затверджених бюджетних призначень на відповідний рік, проте розподілом видатків Державного бюджету на 2024 рік³⁸ така субвенція не передбачена, як і не була передбачена кілька попередніх років.

Реалізація відповідних прав ветеранок та ветеранів супроводжується бюрократією та доволі тривалим очікуванням. Натомість ті гарантії, якими б вони могли скористатися швидше, ніж очікувати на отримання житла чи компенсації за нього, майже не комунікуються.

Забезпечення житлом є однією з основних потреб ветеранів, як ключового фактору активної реінтеграції в цивільне життя. Отже, потрібно вжити заходів щодо вдосконалення системи житлового забезпечення. По-перше, це передбачає реформування Житлового кодексу України, який зараз базується на застарілих радянських нормах. Необхідно адаптувати законодавство до сучасних реалій та потреб ветеранів.

По-друге, важливо розглянути альтернативні механізми забезпечення житлом. Наприклад, можливість пільгового кредитування для ветеранів. Це дозволить швидше отримати доступне та якісне житло, зменшить час очікування у квартирній черзі. Зокрема, зараз в Україні успішно реалізується програма пільгового кредитування "ЄОселя", що дозволяє отримати бажане житло за вигідною ставкою кредиту без довгих бюрократичних процесів.

Пільга щодо вступу до кооперативів у своїй початковій формі давно втратила актуальність. Складно знайти будь-які відкриті статистичні дані про наявність і кількість кооперативів в Україні, а тим більше дізнатися, чи було використане право першочергового вступу громадянами пільгових категорій. Про цю пільгу не інформують, хоча фактично вона може бути затребуваною для осіб, що займаються садівництвом.

Також важливо переглянути доцільність виплати компенсації за неотримане житлове приміщення для членів сімей загиблих Захисників. Наприклад, розмір одноразової грошової допомоги в розмірі 15 мільйонів гривень може бути достатнім для вирішення їхніх житлових потреб.

Конституція та Земельний кодекс України гарантують право кожного громадянина України на отримання земельної ділянки безкоштовно у власність один раз за кожним видом використання. А вже Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» гарантує учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни, членам сімей загиблих першочергове право на отримання таких земельних ділянок. Виділення земельних ділянок для ветеранів сприяє реінтеграції, адже вони можуть використовувати отриману землю для ведення бізнесу чи будівництва житлового приміщення, що може зробити їх економічно самостійними.

Через великий попит на гарантію і нестачу земель ветерани стикаються з труднощами під час реалізації свого права. До того ж на місцевому рівні земельні питання часто фігурують в корупційних схемах, що перешкоджає ветеранам у використанні свого права, а неактуальність інформації в публічній кадастровій карті ускладнює пошуки. В умовах війни карта бойових дій не є статичною та змінюється постійно, і гарантувати отримання земельної ділянки, зокрема, у прифронтових містах, селах неможливо. Тому під час воєнного стану приватизація земельних ділянок державної та комунальної власності призупинена. Однак, з огляду на попит, після закінчення воєнного стану є потреба передбачити можливість отримання компенсації. З початку повномасштабного вторгнення по 29.02.2024 на гарячу лінію ГО "Юридична сотня" щодо земельних питань надійшло 254 звернення, отже, попит на пільгу великий навіть в умовах війни. Звісно,

38. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 09.11.2023 №3460-ІХ. Офіційний вісник України. 2023. №105. Ст. 9.

зайве фінансове навантаження на державу може призвести до викликів в економіці країні, однак інакше пільгу стосовно надання землі не вирішити.

17. Позики на будівництво, реконструкцію або капітальний ремонт жилих будинків і надвірних будівель, приєднання їх до інженерних мереж, комунікацій, а також на будівництво або придбання дачних будинків і благоустрій садових ділянок з погашенням протягом 10 років, починаючи з п'ятого року після закінчення будівництва

Позику надають банки на умовах, визначених договором, у національній валюті, погашається протягом 10 років, починаючи з п'ятого року після закінчення будівництва або згідно з договором. Розміри позики визначають банки. **Зауважимо**, порядок цієї позики затверджений, але він не є детальним і надає надто широкі повноваження банкам. До того ж немає переліку банків, які надають позики. Статистика по кількості виданих позик відсутня. Ця пільга однозначно потрібна, оскільки, зважаючи на ситуацію з квартирною чергою, важливо надавати ветеранам інші можливості отримати житло. Такою можливістю може стати одержання позики, проте порядок надання цієї пільги необхідно доопрацювати, деталізувати умови надання, механізм контролю за банками в частині виконання постанови тощо.

18. Зі сплати податків, зборів, мита та інших платежів до бюджету відповідно до податкового та митного законодавства

Звільнення ветеранів від сплати судового збору у справах, де порушені їхні права, хоча й не сприяє активній реінтеграції, проте має право на існування, адже в такий спосіб держава виражає свою повагу та вдячність за внесок до її захисту, особливо, якщо справа стосується ветеранського статусу чи соціальних гарантій, які цей статус надає.

Звільнення від сплати земельного податку поширюється на носіїв ветеранського статусу як фізичних осіб та частково може сприяти реінтеграції, особливо якщо вони займаються агропромисловим бізнесом, але це однаково не звільняє їх від оподаткування доходів, які вони отримують від такої діяльності. Пільга потребує перегляду щодо своєї доцільності, зокрема, задля уникнення ухилення від сплати податків агрофірм, які юридично оформили свої компанії на ветеранів.

Також Податковий кодекс України надає повноваження сільським, селищним, міським радам встановлювати пільги з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, що сплачується з об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості. У такий спосіб громади можуть також висловити вдячність ветеранам та ветеранкам, що є важливою складовою повернення їх до цивільного життя, адже після завершення служби ветерани насамперед повертаються у свої громади.

19. Позачергове користування всіма послугами зв'язку та позачергове встановлення на пільгових умовах квартирних телефонів. Абонементна плата за користування телефоном у розмірі 50 процентів від затверджених тарифів

Рівень затребуваності цієї пільги є дуже низьким і з подальшим розвитком мобільного зв'язку та інтернету ця цифра ще зменшиться, хоча гарантія і може бути актуальною для тих, хто проживає на територіях, де відсутній мобільний зв'язок та інтернет. Проте покриття мобільною мережею теж збільшується щорічно, а отже, потреба у квартирних телефонах може зникнути взагалі. Установлення квартирних телефонів також належить до пільг, які не фінансуються з державного бюджету. Забезпечують та фінансують цю гарантію органи місцевого самоврядування. Отже, зважаючи на архаїчність, неефективність та низьку затребуваність пільги, варто ініціювати її скасування або приведення у відповідність сучасності: пільгове користування мобільним та/або інтернет-зв'язком, можливо, навіть забезпечення найвразливіших категорій засобами мобільного зв'язку.

20. Першочергове обслуговування підприємствами, установами та організаціями служби побуту, громадського харчування, житлово-комунального господарства, міжміського транспорту

Першочерговість є досить абстрактним поняттям з боку закону і за своїм змістом все одно передбачає певну чергу: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни та носії інших статусів, що дають право на такі ж пільги. На практиці це не застосовується, немає механізму контролю за дотриманням, оскільки більшість звер-

нень про обслуговування є усними й ніде не фіксуються. Пільга носить декларативний характер, а її дотримання опирається лише на добросовісність та людяність населення.

21. Позачергове обслуговування закладами та установами, що надають соціальні послуги з догляду або відшкодування витрат, пов'язаних з доглядом

Вищезгадана пільга у зв'язку із військовою агресією РФ є необхідною і затребуваною, оскільки велика кількість людей зазнають невідворотних втрат здоров'я, мобільності та функцій організму загалом. Але, зважаючи на її формулювання, пільга потребує перегляду, оскільки, як раніше зазначалося, першочерговість надання не гарантує її отримання. Потреба в догляді зростає, а можливості установ, що зобов'язані надавати такі послуги, залишилися на довоєнному рівні. Важливо також надавати більше інформації щодо можливості скористатися таким правом, адже саме про цю пільгу мало кому відомо.

Окремо зазначається, що **учасникам бойових дій пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються в розмірі 25 процентів прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.**

Грошова підтримка не завжди може повністю задовольнити комплексні потреби ветеранів, особливо у сферах психологічної реабілітації та соціальної адаптації. Крім того, збільшення пенсій та допомоги не завжди встигає за темпами інфляції, що може зменшити реальну вартість цих виплат.

Важливо зазначити, що хоча фінансова допомога залежно від ситуації є важливою, вона не може повністю закрити всі потреби ветеранів, особливо тих, хто стикається з важкими психологічними травмами або потребує допомоги в соціальній адаптації. Тому державні програми підтримки ветеранів повинні бути багатогранними та орієнтованими на вирішення широкого спектру їхніх потреб.

Однак ця гарантія є важливою і її слід зберігати, адже тут є чіткі умови, коли надбавка надається: пенсія, утримання чи соціальна допомога, що вказує на те, що ветеранка чи ветеран потребує фінансової підтримки.

А от **виплата до Дня Незалежності України** не покращує матеріальне становище ветерана на довгу перспективу та не робить його економічно самостійним. Крім цього, ветерани стикаються з низкою проблем під час її отримання.

Наразі розмір виплати до Дня Незалежності щороку визначає уряд. До 2007 року включно розмір залежав від мінімальної пенсії і був більшим приблизно у 8 разів. Неодноразово Конституційний Суд України³⁹ зауважував, що зміни, які визначили, що уряд уповноважений встановлювати відповідний розмір виплати щороку, є неконституційними. У зв'язку із цим з 2008 року ветерани намагаються через суд отримати виплату в більшому розмірі. Активність подання відповідних позовів підвищилась у 2020 році після чергового рішення Конституційного Суду України⁴⁰. Рішення судів були на користь ветеранів з урахуванням висновку Великої Палати Верховного Суду, викладеного в Постанові від 13 січня 2021 року в зразковій справі № 440/2722/20⁴¹, де суд встановив, що виплата повинна бути в розмірі, еквівалентному мінімальній пенсії. Однак, відповідно до Рішення Верховного Суду від 1 грудня 2022 року у справі №580/2869/22, під час воєнного стану допомога повинна виплачуватися в розмірі, визначеному урядом, адже під час воєнного стану соціальний захист може обмежуватися.

Але вже 13 червня 2023 р. Верховний Суд у складі Судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду у справі №560/8064/22 відмовив у задоволенні касаційної скарги ПФУ та відступив від правового висновку Верховного Суду у справі №580/2869/22 в частині розміру щорічної ра-

39. Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2008 р. №10-рп/2008, судова справа №1-28/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-08#Text> (дата звернення: 20.02.2024).

40. Рішення Конституційного Суду України від 27 лютого 2020 р. №3-п/2020, судова справа №1-247/2018(3393/18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-20#Text> (дата звернення: 20.02.2024).

41. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 січня 2021 р., судова справа №440/2722/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94377739> (дата звернення: 20.02.2024).

зової грошової допомоги до 5 травня особам з інвалідністю внаслідок війни. Отже, цим рішенням Верховний Суд зазначив, що одноразова грошова допомога до 5 травня за 2022 рік повинна виплачуватися відповідно до розмірів мінімальних пенсій за віком, навіть в умовах воєнного стану, що в подальшому стало зразковою справою.⁴²

Тобто ветеранки та ветерани при порушенні прав можуть звернутися до суду з позовом й вимагати виплату допомоги відповідно до закону. Виникає проблема з невиконанням таких рішень на практиці через брак коштів. За підрахунками Асоціації міст України, на виплату допомоги, що кратна розмірам мінімальної пенсії (відповідно до рішень Верховного Суду та КСУ) потрібно понад **26 млрд грн** (інформація на 2021р.)⁴³. Зазначимо, що прожитковий мінімум зростає, окрім того, кількість ветеранок та ветеранів збільшується, а значить і виділених коштів повинно бути більше.

Разова грошова виплата не забезпечує стабільної чи тривалої підтримки ветеранів, особливо тих, хто стикається з фінансовими труднощами або має значні медичні потреби. Хоча разова грошова виплата до Дня Незалежності України має символічне значення, вона не є ефективним механізмом підтримки ветеранок та ветеранів. Для забезпечення комплексної підтримки та вирішення актуальних проблем необхідно внести зміни в чинну систему пільг, зосередитися на тривалій та комплексній допомозі.

Держава забезпечує учасникам бойових дій та їхнім дітям, у тому числі дітям, які навчаються за денною формою навчання у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, до закінчення такими дітьми закладів освіти, але не довше ніж до 23 років, державну цільову підтримку для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти в державних та комунальних закладах освіти. Також окремо винесена норма про надання учасникам бойових дій на території інших держав переважного права на вступ до закладів вищої, фахової передвищої освіти, права на позаконкурсний вступ до закладів професійної (професійно-технічної) освіти та професійні курси. Пільга є однією з найкращих та ефективних. У контексті реінтеграції велике значення має можливість ветеранки чи ветерана обрати самостійно професію, яку захоче завершити, та, як наслідок, отримати диплом, що в подальшому може сприяти працевлаштуванню. Здобуття освіти позитивно впливає також на державу, збільшуючи відсоток освіченого населення та надаючи економічний потенціал країні. Після початку повномасштабного вторгнення середній вік ветеранок та ветеранів значно зменшився, переважна більшість — молодь. Як показує дослідження KANTAR, більшість ветеранів у віці 20–39 років цікавляться безплатним навчанням і лише 14% заявили, що їх це не цікавить. 44% опитаних у віці 20–39 років відповіли, що знають про компенсацію вартості навчання в ЗВО (із загальної вибірки — 33%), проте лише 7% скористалися такою можливістю, що може бути пов'язано з тим, що не лише ветерани мають таке право, і з обмеженням бюджету за цією програмою.⁴⁴

Особливу увагу в наданні пільг на освіту слід приділити дітям, адже для учасників бойових дій завжди пріоритетом є родина. Коли людина одягає форму і бере до рук зброю, у подальшому набуваючи статус ветеранки чи ветерана, у більшості випадків вона робить це заради дітей. Саме тому пільга для дітей ветеранок та ветеранів сприяє соціальному захисту та визнанню заслуг їхніх батьків перед країною. Пільга допомагає забезпечити рівний доступ до якісної освіти для дітей ветеранів, незалежно від матеріального стану сім'ї, підтримка в освітньому процесі сприяє кращій соціальній адаптації та інтеграції дітей ветеранок і ветеранів у суспільство. Можливість отримання освіти

42. Постанова Верховного Суду від 13 червня 2023 р., судова справа №560/8064/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111536574?fbclid=IwAR3ovliY7CxRbeWXkWAEWGNsSX6IfCM59B-HvJeHxHR1nW58Q68uvj1A6M8> (дата звернення: 20.02.2024).

43. АМУ просить Прем'єр-міністра вирішити проблему судових позовів щодо виплати ветеранам допомоги до 5 травня. Соціальний захист населення. **Асоціація міст України**. URL: <https://auc.org.ua/novyna/amu-prosyt-premyer-ministra-vyrishyty-problemu-sudovyh-pozoviv-shchodo-vyplaty-veteranam> (дата звернення: 07.02.2024).

44. Дослідження потреб ветеранів України. Проект №7245, аналітичний звіт. Вересень 2019. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Zvit_Kantar-dlya-YUrSotni.pdf (дата звернення: 15.02.2024).

без фінансових обмежень мотивує молодь до здобуття професії та розвитку в обраній сфері.

Для подальшої ефективної реалізації є потреба в збільшенні фінансування та щорічної оцінки кількості пільгових вступників, що допоможе належним чином коригувати державний бюджет щодо цього питання на наступний рік. Також необхідно залучати міжнародні організації до співпраці.

Отож, усі чинні пільги ми можемо поділити на такі категорії:

медичні

які стосуються житлових і комунальних питань

на проїзд

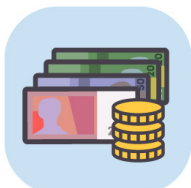
трудові

освітні

податкові

пенсійні

одноразові виплати

пільги щодо турботи

Також важливою сферою державної політики є вшанування пам'яті загиблих (померлих) ветеранок та ветеранів. Ця сфера є суспільно чутливою, однак виходить за межі дослідження ефективності підтримки безпосередньо для ветеранок та ветеранів. Держава намагається створити умови для підтримки ветеранок та ветеранів через різноманітні програми. Пільги покривають широкий спектр потреб ветеранок та ветеранів, демонструючи зусилля держави забезпечити комплексну підтримку. Проте багато пільг також створює складнощі з їх впровадженням та доступністю. Є проблеми з їх реалізацією, зокрема через недостатнє фінансування, бюрократію та обмежені ресурси, що ускладнює доступ ветеранів до заслужених пільг. Особливої уваги потребує медичне обслуговування, зокрема безоплатне отримання ліків, спеціалізоване лікування та реабілітація. Але найголовніша проблема залишається незмінною протягом декількох років — застарілий підхід до визначення потреб ветеранок та ветеранів. Пільгова система потребує оновлення і розвантаження, більшість пільг є задекларованими, але процесу реінтеграції не сприяють. Повномасштабне вторгнення вкотре стало підтвердженням, що передбачені законодавством пільги та гарантії не можуть бути стимулом та є суто нормами в законі, часто без фактичної можливості реалізації права.

Задля початку вирішення цих проблем треба розробити план, згідно з яким намагається вводити цифрові рішення для полегшення доступу до пільг. Забезпечити достатнє фінансування для ефективного реалізації пільг, особливо у сфері медичного обслуговування та житлових програм. Зробити регулярний перегляд програм та пільг для оцінки ефективності їх та внесення необхідних коректив. Почати працювати над підвищенням обізнаності ветеранок та ветеранів щодо наявних пільг та гарантій і механізмів їх отримання через інформаційні кампанії та консультативні служби, як приклад, через соціальних працівників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки.

Якщо ж звертатися саме до пільг, то вони дещо по-різному передбачені для учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та учасників війни. Наприклад, для осіб з інвалідністю внаслідок війни перелік пільг та програм є ширшим, аніж для учасників бойових дій. Проблемою є також те, що українське законодавство зобов'язує обрати один статус, коли особа має підстави на статуси учасника бойових дій і особи з інвалідністю внаслідок війни. У зв'язку із цим є потреба перегляду формулювання статусу ветеранки та ветерана в цілому, адже людям, що захищали державу у складний

для неї період, важливо отримати від неї визнання за внесок без поділу на категорії та позбавлення права користуватися статусом особи, яка брала участь у захисті держави.

Якщо ж братися до порівняння пільг, то можна відмітити, що особи з інвалідністю внаслідок війни, з-поміж іншого, мають право на:

- ▶ безплатне забезпечення іншими протезами і протезно-ортопедичними виробами, у той час як УБД — лише на зубопротезування;
- ▶ за бажанням можуть отримати грошову компенсацію за невикористану можливість санаторно-курортного лікування;
- ▶ пільги на комунальні послуги для осіб з інвалідністю внаслідок війни є вищими — у розмірі 100 відсотків, а для УБД — 75;
- ▶ позачергове працевлаштування за спеціальністю відповідно до підготовки та висновків медико-соціальної експертизи;
- ▶ позачергове безплатне забезпечення автомобілем (за наявності медичних показань), виплата компенсації на бензин (пальне), ремонт, технічне обслуговування автомобілів або на транспортне обслуговування;
- ▶ звільнення від орендної плати за нежилі приміщення, що орендуються особами з інвалідністю внаслідок війни під гаражі для спеціальних засобів пересування (автомобілів, мотоколясок, велоколясок тощо) та безплатне надання для цих засобів гаражів-стоянок незалежно від форми власності;
- ▶ право на позачергове забезпечення продовольчими товарами поліпшеного асортименту та промисловими товарами підвищеного попиту.

Отже, статус особи з інвалідністю внаслідок війни дещо більше соціально захищений національним законодавством, хоча й цей перелік не можна вважати значним. Решта пільг є спільними для носіїв обох статусів, хоча в переважній більшості особам з інвалідністю внаслідок війни надається позачергове право ними скористатися, а учасникам бойових дій — першочергове.

3.1. Аналіз міжнародного права з питань соціального захисту

Україна є учасником значної кількості міжнародних угод у сфері прав людини та гарантій соціального захисту. Крім цього, Україна має на меті приєднатися до Європейського Союзу. Саме тому при створенні тих чи інших державних гарантій мають враховуватися міжнародні стандарти та рекомендації, особливо у сфері соціального захисту ветеранів і ветеранок.

Загальна декларація з прав людини⁴⁵ визначає, що гідність властива усім членам суспільства, а дотримання рівності та невід'ємності прав людини є основою свободи, справедливості та загального миру.

Відповідно до ст. 22 Декларації кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури й ресурсів кожної держави.

Варто зауважити, що положення Декларації насамперед направлені на забезпечення гідного рівня життя кожному та, за необхідності, додаткової допомоги, а інші засоби соціального забезпечення посідають другорядне місце і застосовуються, коли перше не спрацювало. Це означає, що держави та міжнародна спільнота мають першочергово прагнути до належного рівня матеріального забезпечення, заробітної плати; а пільги застосовувати як додатковий чинник, а не як повноцінну заміну.

Окрему увагу в Декларації приділяють материнству, як такому, що надає право на особливе піклування і допомогу.

Більш спеціалізованим актом у сфері соціального захисту є **Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права**⁴⁶. Держави, які беруть участь у цьому пакті, визнають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування, а також найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я. Цей момент як ніколи є актуальним в контексті ветеранок та ветеранів, адже вони під час участі у бойових діях зазнають значних уражень як фізичного, так і ментального здоров'я, що надалі впливає на адаптацію до цивільного життя.

Також окремо згадується про особливу охорону жінок у період вагітності та пологів, а також обов'язок держав уживати заходів щодо забезпечення скорочення смертності та створення умов, які б забезпечували всім медичну допомогу і медичний догляд у разі хвороби. Це положення є важливим у контексті ветеранок:

1. для тих, хто продовжує службу, це означає належний рівень медичного забезпечення, доступ до відповідних спеціалістів у госпіталях;
2. для тих, хто звільнився зі служби, підвищена увага до їхнього репродуктивного здоров'я, з урахуванням впливу військової служби та участі в бойових діях.

Важливою в контексті ветеранок є **Конвенція про права осіб з інвалідністю**⁴⁷, адже в її тексті підкреслюється те, що жінки та дівчата з інвалідністю піддаються множинній дискримінації. Саме тому держави-учасниці повинні вживати заходів для забезпечення повного й рівного здійснення всіх прав людини й основоположних свобод.

Особам з інвалідністю, зокрема ветеранам та ветеранкам, має надаватися можливість вести незалежний спосіб життя і брати участь у всіх аспектах життя. Для цього держави-учасниці повинні вживати належних заходів для забезпечення особам з інвалідністю доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших

45. Загальна декларація прав людини: резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. **Офіційний вісник України**. 2008. №93. Ст. 89.

46. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 19.02.2024).

47. Конвенція про права осіб з інвалідністю: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 2006 р. **Офіційний вісник України**. 2010. №№17, / №101 (2009, ст. 3496) /. Ст. 93.

об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, як у міських, так і в сільських районах.

Тобто має здійснюватися ряд заходів, які включають виявлення й усунення перепон і бар'єрів, що перешкоджають доступності, розроблятися стандарти й керівні орієнтири. Наприклад, оснащувати будинки та інші об'єкти, відкриті для населення, знаками, виконаними абеткою Брайля та у форматі, який легко читати і розуміти, надавати різні види послуг помічників і посередників, оснащувати навчальні заклади, медичні установи та інші будівлі спеціальними під'їздами тощо.

Держави-учасниці вживають також усіх належних заходів для недопущення всіх форм експлуатації, насилля та наруги, забезпечуючи, зокрема, підхожі форми надання допомоги і підтримки, яка враховує віково-статеву специфіку осіб з інвалідністю.

Для ветеранок та ветеранів, які зараз чи в майбутньому будуть повертатися до цивільного життя, важливою є вказівка Конвенції про те, що держави-учасниці повинні сприяти фізичному, когнітивному та психологічному відновленню, реабілітації та соціальній реінтеграції осіб з інвалідністю, які постраждали, а також надавати можливість засвоювати життєві та соціалізаційні навички (з урахуванням потреб, зумовлених віково-статєвою специфікою).

Відповідно до ст. 25 Конвенції, особи з інвалідністю мають бути забезпечені доступом до послуг у сфері охорони здоров'я, які враховують ґендерну специфіку, у тому числі до реабілітації за станом здоров'я, зокрема:

- забезпечується той самий набір, якість і рівень безплатних або недорогих послуг і програм з охорони здоров'я, що й іншим особам, зокрема у сфері сексуального та репродуктивного здоров'я та за державними програмами охорони здоров'я, що пропонуються населенню.

Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок⁴⁸ зазначає, що дискримінація жінок порушує принцип рівноправності та поваги до людської гідності, перешкоджає участі жінок нарівні з чоловіками в політичному, соціальному, економічному та культурному житті своєї країни, заважає зростанню добробуту суспільства і сім'ї та ще більше перешкоджає повному розкриттю можливостей жінок на благо своїх країн та людства.

Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у галузі зайнятості, щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок рівні права, зокрема на соціальне забезпечення, на охорону здоров'я та безпечні умови праці, включаючи захист репродуктивної функції.

Крім цього, ліквідується дискримінація щодо жінок у галузі охорони здоров'я. Але водночас жінкам забезпечується відповідне обслуговування в період вагітності, пологів і післяпологовий період, надання, коли це необхідно, безплатних послуг, а також відповідного харчування в період вагітності та годування.

Відповідно до **Рекомендації Міжнародної організації праці щодо розвитку людських ресурсів від 2004 р. №195** обов'язками держави є сприяння рівним можливостям для жінок і чоловіків та забезпечення доступності освіти, підготовки та безперервного навчання для осіб з визначеними на національному рівні особливими потребами, зокрема з інвалідністю. Тому запровадження на національному рівні пільг і трудових гарантій для осіб з інвалідністю внаслідок війни та й загалом ветеранів і ветеранок є одним зі шляхів виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань у сфері трудових прав громадян.

Згідно з Рекомендацією, держави зобов'язані сприяти безперервному навчанню, підвищенню здатності до працевлаштування, створення гідних робочих місць⁴⁹. Особливо цікавим є підвищення здатності осіб до працевлаштування в аспекті осіб з інвалідністю,

48. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 20.02.2024).

49. R195 - Рекомендація щодо розвитку людських ресурсів, 2004 (№195) від 17.06.2004. Генеральна конференція Міжнародної організації праці 01.06.2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_532#Text (дата звернення: 21.02.2024).

оскільки в такому разі держава повинна запропонувати або робочі місця, де ветерани чи ветеранки зможуть комфортно для себе виконувати трудові функції, або надавати засоби, які надаватимуть можливість без зайвих складнощів виконувати робочу місію.

Конвенція про допомоги у зв'язку з інвалідністю, старістю або втратою годувальника передбачає зобов'язання держав щодо створення служб відновлення працездатності, метою яких є підготовка осіб з інвалідністю до поновлення їхньої попередньої діяльності в усіх випадках, коли це можливо, або, якщо це неможливо, до іншої, найбільш відповідної оплачуваної праці. Вищезгадана норма також сприяє якнайкращій реалізації трудових прав ветеранок та ветеранів.

У Конвенції містяться також положення щодо запровадження зниженого віку для отримання пенсії за віком, якщо особа була зайнята на важких чи шкідливих роботах.⁵⁰ Військова служба, особливо в умовах бойової обстановки, відрізняється посиленням негативним впливом на психіку людини, а тому державам дійсно необхідно враховувати це положення при формулюванні пенсійної політики для ветеранів та ветеранок.

На запровадженні заходів забезпечення і оцінки служб професійної орієнтації, професійного навчання, працевлаштування, зайнятості, а також інших пов'язаних з ними служб, щоб особи з інвалідністю мали можливість отримувати, зберігати роботу та просуватися по службі, наполягає міжнародна спільнота і в **Конвенції про професійну реабілітацію та зайнятість осіб з інвалідністю № 159.**⁵¹

Для ветеранів та ветеранок, що продовжують військову службу (як в Україні наразі), актуальними є положення **Конвенції про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками №156.**⁵² У ст. 3 Конвенції визначається, що однією із цілей національної політики обов'язково має бути забезпечення для осіб із сімейними обов'язками, котрі виконують або бажають виконувати оплачувану роботу, такої можливості без дискримінації, і, наскільки це можливо, шансу гармонійного поєднання професійних і сімейних обов'язків. Відповідно до ст. 4 Конвенції, для встановлення дійсної рівності ставлення і можливостей для трудящих чоловіків і жінок вживаються всі заходи, що відповідають національним умовам і можливостям, для того, щоб трудящі із сімейними обов'язками могли здійснювати своє право на вільний вибір роботи, а також брались до уваги їхні потреби щодо умов зайнятості й соціального забезпечення.

Серед нормативно-правових документів Ради Європи є **Рекомендації CM/Rec(2010)4 щодо прав людини військовослужбовців збройних сил**⁵³, проте згаданий акт не містить положень щодо ветеранів. Таким чином Європейська організація військових асоціацій і профспілок передавала наступні **пропозиції щодо перегляду Рекомендації.**

1. Надання належної та спеціалізованої медичної та психологічної допомоги, оскільки особовий склад збройних сил часто потрапляє в небезпечні для життя ситуації. Багато ветеранів страждають від наслідків своєї служби і після того, як вони залишили збройні сили, наприклад, мають посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), проблеми з фізичним здоров'ям та інвалідність.

Ці проблеми потрібно лікувати не лише для того, щоб забезпечити ветеранам гідне та здорове життя, а й щоб уникнути потенційних негативних впливів при поверненні до цивільного життя, підвищити можливість реінтеграції на цивільному ринку праці.

2. Ветерани та ветеранки повинні мати право на справедливу винагороду та пенсію за вислугу років.

50. Конвенція про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника №128 від 29.06.1967. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_326#Text (дата звернення: 21.02.2024).

51. Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість осіб з інвалідністю №159 від 20.06.1983. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_065#Text (дата звернення: 21.02.2024).

52. Конвенція про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками №156 від 23.06.1981. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_010#Text (дата звернення: 21.02.2024).

53. Recommendation CM/Rec(2010)4 of the Committee of Ministers to member states on human rights of members of the armed forces. 24.02.2010. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/coeministers/2010/en/88943> (дата звернення: 21.02.2024).

3. Рівність чоловіків та жінок у розмірі наданих пільг, послуг, матеріальних допомог та пенсій, які мають бути виплачені вчасно, без жодної дискримінації.

Повага та дбайливе ставлення до ветеранів та ветеранок як у законодавстві, так і на практиці, стане стимулом до найму та утримання в збройних силах.⁵⁴

Попри те, що запропоновані положення однозначно є доречними та важливими, на жаль, вони не були враховані.

Таким чином, міжнародно-правовими актами встановлені як загальні, так і спеціальні стандарти щодо забезпечення прав та інтересів ветеранів і ветеранок. Усі ці положення необхідно враховувати при формуванні системи соціального захисту ветеранів та ветеранок і ветеранської концепції загалом.

3.2. Аналіз законодавства Республіки Хорватія

Республіка Хорватія (**хорв. Republika Hrvatska**) — парламентська республіка, розташована на Балканському півострові. Є членом Європейського Союзу з 2013 року, а також Північноатлантичного альянсу (НАТО) з 2009 року.

Проголошення державної незалежності Хорватії від Югославії у 1991 році стало приводом для війни Хорватії за незалежність (**хорв. Domovinski rat**), яка тривала до 1995 року.

Згідно з офіційними даними, станом на 30 листопада 2021 року на обліку Міністерства ветеранів Хорватії перебувало загалом 513 140 хорватських ветеранів, з них 426 345 живих⁵⁵. Статистика Інституту пенсійного страхування Хорватії (HZMO) показує, що одержувачами ветеранських пенсій станом на вересень 2022 року є 71 222 особи⁵⁶.

Зважаючи на такий досвід, Хорватія є однією з країн, де значну увагу приділяють соціальному захисту ветеранів, зокрема жінок.

Варто зауважити, що гендерна рівність є однією з найвищих цінностей конституційного ладу Республіки Хорватія та основою для тлумачення Конституції⁵⁷ (ст. 3 Конституції Республіки Хорватія; **хорв. Ustav Republike Hrvatske**). Крім цього, з 2003 року діє Закон "Про гендерну рівність" (**хорв. Zakon o Ravnopravnosti Spolova**)⁵⁸, який визначає та регулює метод захисту від дискримінації за ознакою статі та створення рівних можливостей для жінок і чоловіків. На його виконання створене Управління з питань гендерної рівності, а також відповідний омбудсмен.

Основним законом, який регулює питання соціального захисту хорватських ветеранів та ветеранок є Закон про хорватських ветеранів Вітчизняної війни та членів їхніх родин (**хорв. Zakon o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji (NN 121/2017)**)⁵⁹, який визначає статус ветерана війни, особи з інвалідністю внас-

54. Possible review of the Recommendation CM/Rec(2010)4 on human rights of members of armed forces. Document transmitted by the European Organisation of Military Associations and Trade Unions (EUROMIL). 13/11/2020. URL: <https://rm.coe.int/0900001680a05b24> (дата звернення: 15.02.2024).

55. Branimir Bradarić. U registru 513.140 branitelja, od kojih 426.345 živih. Večernji list.2022. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/u-registru-513-140-branitelja-od-kojih-426-345-zivih-1553933> (дата звернення: 15.02.2024).

56. Milan Dalmacija. Kako živi preko 70.000 umirovljenih branitelja? Iznadprosječne mirovine uređene posebnim propisima. Mirovine. 2022. URL: <https://www.mirovina.hr/mirovine/kako-zivi-preko-70-000-umirovljenih-branitelja-iznadprosjecne-mirovine-uredene-posebnim-propisima/> (дата звернення: 15.02.2024).

57. Ustav Republike Hrvatske. URL: <https://sredisnjikatalogrh.gov.hr/srce-arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1990/1092.htm> (дата звернення: 15.02.2024).

58. Zakon o Ravnopravnosti Spolova. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2003_07_116_1585.html (дата звернення: 15.02.2024).

59. Zakon O Hrvatskim Braniteljima Iz Domovinskog Rata I Članovima Njihovih Obitelji. URL: https://sredisnjikatalogrh.gov.hr/srce-arhiva/263/174822/narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2017_12_121_2758.html (дата звернення: 15.02.2024).

лідок війни, а також членів їхніх сімей, зокрема зниклих та загиблих захисників, та гарантії, які їм пропонує держава.

Відповідно до ст. 2, використовувані в цьому законі терміни, що мають гендерне значення, вживаються нейтрально та однаково стосуються чоловіків і жінок. Варто зауважити, що в дотичних до цієї сфери нормативно-правових актах у перших статтях також присутнє таке уточнення, що є важливим аспектом у дотриманні гендерної рівності та недопущення дискримінації за ознакою статі.

Цей закон передбачає близько 50 різних пільг, допомог та можливостей для ветеранів та членів їхніх сімей.

I. МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ

Якщо за певних умов ветерани та ветеранки не можуть скористатися страхуванням за іншою підставою, тоді вони набувають право на медичне страхування на підставі свого статусу та закону.

Також ця норма поширюється і на членів сім'ї загиблих та зниклих безвісти ветеранів війни.

Згадані вище особи користуються правом на охорону здоров'я та фінансові виплати з **обов'язкового медичного страхування** в обсязі, порядку та на умовах, встановлених Законом "Про обов'язкове медичне страхування" (**хорв. Zakon o Obveznom Zdravstvenom Osiguranju NN 080/2013**)⁶⁰.

Право на охорону здоров'я включає право на первинну медичну допомогу, лікарські засоби, стаціонарне лікування, визначені стоматологічні та ортопедичні засоби, а також охорону здоров'я в інших державах-членах ЄС і третіх країнах.

Забезпечується повна оплата медичних послуг, зокрема за:

1. профілактичну допомогу жінкам;
2. охорону здоров'я жінки у зв'язку з вагітністю та пологами;
3. охорону здоров'я у зв'язку з штучним заплідненням відповідно до спеціального закону;
4. профілактичне оздоровлення осіб з інвалідністю;
5. комплексне лікування злоякісних новоутворень;
6. охорону здоров'я у зв'язку з взяттям і пересадкою частин тіла людини з метою лікування;
7. лікарські засоби з основного переліку лікарських засобів, що відпускаються за рецептом.

Поряд з цим є ряд послуг, які частково (20%) покриваються виплатами самої застрахованої особи. Проте особи з інвалідністю внаслідок війни та ветерани з встановленим пошкодженням організму не менше 30% повністю звільняються від таких витрат.

Право на фінансові виплати / компенсацію передбачене щодо:

1. заробітної плати за час тимчасової непрацездатності;
2. у зв'язку з неможливістю виконання завдань, на підставі яких реалізуються інші надходження (відмінні від зарплати);
3. транспортних витрат у зв'язку з користуванням медичною допомогою з обов'язкового медичного страхування (за певних умов);
4. витрат на проживання особи, що доглядає ветерана, який перебуває на лікуванні.

60. Zakon O Obveznom Zdravstvenom Osiguranju. URL: https://sredisnjikatalogrh.gov.hr/srcce-arhiva/263/104486/narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_06_80_1666.html (дата звернення: 17.02.2024).

Компенсація заробітної плати становить 100% бази для компенсації заробітної плати під час тимчасової непрацездатності внаслідок:

- поранення, каліцтва чи захворювання, що є прямим наслідком участі у Вітчизняній війні;
- захворювання та ускладнень, пов'язаних з вагітністю та пологами.

Республіка Хорватія передбачає **спеціальні кошти** в державному бюджеті для обов'язкового медичного страхування, зокрема ветеранів та ветеранок.

Крім цього, для ветеранів та ветеранок передбачені додаткові можливості, які не включаються в загальне обов'язкове медичне страхування.

Хорватський інститут громадського здоров'я у співпраці з Міністерством у справах хорватських захисників здійснює постійний моніторинг стану здоров'я хорватських ветеранів. Програма профілактичних систематичних оглядів ветеранів визначає категорії користувачів, динаміку та обсяг **профілактичних систематичних оглядів для ветеранів**.

Хорватські ветерани, які страждають на ПТСР та інші захворювання та розлади, пов'язані з війною, мають право на медичне обслуговування, обсяг якого визначається Програмою психосоціальної та медичної допомоги для ветеранів і постраждалого населення.

Міністерство фінансує додаткові програми:

- щодо захисту психічного здоров'я;
- лікування та реабілітації психічних захворювань і розладів, які включають додаткові заходи щодо зміцнення та покращення психічного здоров'я;
- здійснення досліджень для застосування найбільш ефективних методів лікування та доступу до пацієнтів;
- паліативної допомоги та тривалого лікування ветеранів;
- інші програми з метою пом'якшення наслідків участі в захисті суверенітету Республіки Хорватія.

Хорватські ветерани також мають додаткові права, які не охоплюються стандартом прав з обов'язкового медичного страхування:

- a. право на стаціонарну медичну реабілітацію;
- b. право на ортопедичні та інші засоби;
- c. компенсація різниці в ціні на лікування та ліки з додаткового списку ліків;
- d. право користуватися медичною допомогою за кордоном у супроводі іншої особи, якщо вона потребує такого лікування, яке не може бути виконано в Республіці Хорватія.

II. ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Ветерани та ветеранки мають право на пенсію за віком і **дострокову пенсію** за віком на відповідних умовах.

Для них, залежно від періоду участі в захисті суверенітету Республіки Хорватія в бойовому секторі, граничний вік для набуття права на пенсію за віком, установлений законом, знижується, а саме:

- на 4 місяці за участь у захисті в секторі бойових дій від 100 днів до 5 місяців;
- + на 1 місяць за кожен місяць участі в захисті в секторі бойових дій, якщо така участь тривала більше 5 місяців.

Особа з інвалідністю внаслідок війни, з повною або частковою втратою працездатності через поранення, травми, перебування в полоні, хворобу чи її загострення, отримані під час захисту суверенітету, має право на **пенсію по інвалідності**.

Ветеранам та ветеранкам, які отримують пенсію по інвалідності і при цьому працюють або розпочали діяльність, на підставі якої виникає обов'язок щодо страхування, виплата пенсії не припиняється.

Відповідно до статистики Інституту пенсійного страхування Хорватії (HZMO), пенсія ветеранів згідно з ZOHBDR за вересень 2022 року становила в середньому приблизно 875 євро⁶¹.

Ветерани мають право на **професійну реабілітацію**. Це, зокрема, включає навчання для виконання робіт, які вимагають вищої професійної кваліфікації.

Від дня набуття права на професійну реабілітацію до направлення на неї, а також під час професійної реабілітації ветеран має право на компенсацію в розмірі пенсії по інвалідності внаслідок повної втрати працездатності, яку оплачує Хорватський інститут пенсійного страхування.

У системі соціального захисту ветеранів та ветеранок не забувають також і про членів їхніх сімей. Особлива увага приділяється членам сім'ї загиблого, зниклого та померлого ветерана. Для них передбачена **сімейна пенсія**.

III. ПІЛЬГИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВТРАТОЮ ЗДОРОВ'Я

Ця категорія пільг передбачена для ветеранів, які отримали інвалідність унаслідок участі в захисті суверенітету Хорватії. Насамперед це **персональна допомога по інвалідності** — виплата, яка має щомісячний характер. Особи з інвалідністю внаслідок війни поділяються на 10 груп залежно від відсотка втрати здоров'я.

I група (100% втрата здоров'я + потребують догляду та допомоги іншої особи)	507,7 євро
II група (100%)	370,6 євро
III група (90%)	279,2 євро
IV група (80%)	208,1 євро
V група (70%)	147,2 євро
VI група (60%)	96,5 євро
VII група (50%)	66 євро
VIII група (40%)	35,5 євро
IX група (30%)	25,3 євро
X група (20%)	20,3 євро

Важливо! Допомога не застосовується одночасно з пенсійним забезпеченням.

Довідково: розмір виплати для I групи визначається співвідношенням з бюджетною базою, яка становить 441,44 євро (близько 3 тис. хорватських кун; 18 тис. гривень). Також більшість інших пільг визначаються певним відсотком від розміру виплати для I групи – 507,7 євро.⁶²

61. Milan Dalmacija. Kako živi preko 70.000 umirovljenih branitelja? Iznadprosječne mirovine uređene posebnim propisima. Mirovine. 2022. URL: <https://www.mirovina.hr/mirovine/kako-zivi-preko-70-000-umirovljenih-branitelja-iznadprosjecne-mirovine-uredene-posebnim-propisima/> (дата звернення: 17.02.2024).

62. Станом на 2024 рік

Також Хорватія надає **допомогу на догляд та гарантує отримання допомоги від іншої особи**. Передбачена така пільга для осіб з інвалідністю внаслідок війни I групи, а також за деяких умов — II–IV груп.

Така допомога надається двох рівнів, при цьому більша увага до ветеранів та ветеранок, які не в змозі задовольнити свої потреби й потребують постійного догляду. Розмір допомоги становить від 335 до 507,7 євро.

Право на **ортопедичну допомогу** мають особи з інвалідністю внаслідок війни в разі ампутації або серйозних порушень функцій кінцівок, або повної втрати зору на обидва ока.

Розмір допомоги залежить від групи інвалідності і може становити від 35,5 до 147,2 євро. Водночас, якщо є два або більше ураження I ступеня, розмір допомоги збільшується на 254 євро за кожне наступне.

Якщо особа з інвалідністю внаслідок війни не працює, не отримує пенсію або компенсацію заробітної плати з дня набуття права до професійної реабілітації, а також під час професійної реабілітації, то їй передбачена **соціальна допомога** в розмірі від 10,2 до 253,9 євро.

Послуги з догляду та допомоги передбачено для осіб з інвалідністю внаслідок війни I групи. Доглядальник отримує заробітну плату 660 євро, а також деякі трудові та медичні гарантії.

Особи з інвалідністю внаслідок війни I групи мають право отримати легковий **автомобіль** з необхідними технічними пристосуваннями (або компенсацію на придбання такого авто за рішенням відповідної комісії). А для осіб з інвалідністю внаслідок війни II–IV груп гарантується надання компенсації для переоблаштування авто, яке вже перебуває у їхній власності.

Важливо! В обох випадках кошти не перераховуються безпосередньо ветерану, а виділяються з бюджету та одразу передаються виконавцю цих послуг.

IV. ПРАВО НА ЖИТЛО

Право на забезпечення житлом, першочергове забезпечення житлом та можливість придбання квартири з розстроченням платежу за більш доступними від ринкових умов за процентами та строками погашення мають ветерани, якщо вони не забезпечені належним житлом.

Право на житло реалізується шляхом:

1. надання кредиту на придбання квартири або будинку, або будівництво житлового будинку;
2. надання фінансової підтримки при купівлі або будівництві на первинному ринку нерухомості (квартири або будинку);
3. надання житлового кредиту або фінансової підтримки:
 - ▶ на різницю площі;
 - ▶ продовження будівництва та добудови сімейного будинку;
 - ▶ поліпшення житлових умов;
4. можливість придбання квартири чи будинку державної власності або власності органу місцевого самоврядування, у місці постійного проживання протягом 5 років;
5. можливість придбання квартири з розстрочкою платежу на більш доступних умовах порівняно з ринковими;

6. право на державну оренду квартир, що належать Республіці Хорватія, на 10-річний період (з можливістю продовження або викупу).

Житловий кредит та інші права, пов'язані з отриманням житла, реалізуються на відповідну житлову площу і визначаються відповідно до кількості членів сім'ї:

1 особа	35 м ²
2 особи	45 м ²
3 особи	45 м ²
4 особи	45 м ²
5 осіб	45 м ²
на кожного наступного члена сім'ї	додатково 10 м ²

Квартира вважається придатною для проживання, якщо вона відхиляється від житлової площі, зазначеної вище, на ± 10 м².

Особи з інвалідністю внаслідок війни, які не можуть пересуватися без крісла колісного чи інших ортопедичних засобів, а також незрячі мають право на **пристосування** під'їзду до будинку, пристосування під'їзду до квартири та пристосування квартири **для пересування** в кріслі колісному, якщо це можливо здійснити, відповідно до спеціальних нормативних актів.

Ця норма поширюється також на дітей ветеранів, у тому числі загиблих.

Право на таку адаптацію може бути реалізоване один раз.

V. ТРУДОВІ ГАРАНТІЇ

Органи державного управління, судової влади та інші державні органи, органи місцевого та регіонального самоврядування зобов'язані **надавати** на рівних умовах **перевагу безробітним** у такому порядку:

- дитині ветерана, який загинув, зник безвісти, яка не має жодного з батьків або позбавлена батьківського піклування;
- дитині загиблого або зниклого безвісти ветерана;
- особі з інвалідністю внаслідок війни;
- члену сім'ї ветерана, який загинув або зник безвісти;
- добровольцю, у порядку від найдовшого до найкоротшого часу участі в захисті суверенітету Республіки Хорватія;
- ветерану, у порядку найдовшого до найкоротшого часу участі в захисті суверенітету Республіки Хорватія;
- дитині померлої особи з інвалідністю внаслідок війни, якщо отримує гарантовану мінімальну допомогу;
- дитині загиблого добровольця війни, якщо отримує мінімальну компенсацію;
- дитині загиблого ветерана зі 100 днями участі в захисті в бойовому секторі, якщо отримує гарантовану мінімальну компенсацію;
- дитині особи з інвалідністю внаслідок війни, якщо батько та/або дитина отримують допомогу по безробіттю або гарантовану мінімальну допомогу;
- дитині добровольця війни, якщо батько та/або дитина отримують допомогу по безробіттю або гарантовану мінімальну допомогу;

- I. дитині ветерана війни зі 100 днями участі в захисті в бойовому секторі, якщо батько та/або дитина отримують допомогу по безробіттю або гарантовану мінімальну допомогу.

Варто звернути увагу, що пріоритет надається дітям, як більш уразливій категорії. При цьому спершу йдуть діти загиблих або зниклих безвісти ветеранів.

Ці особи можуть також скористатися перевагою, якщо вони зайняті на роботах, для яких вимагається нижчий рівень освіти, ніж той, який вони мають.

Контроль за виконанням здійснює адміністративна інспекція (**хорв. upravna inspekcija**), яка також розглядає скарги від громадян про порушення цих норм.

Право на першочергове працевлаштування за цією статтею в органах державного управління, судової влади та інших державних органах, органах місцевого та регіонального самоврядування НЕ поширюється на працевлаштування через громадські роботи та інші подібні форми найму.

VI. ІНШІ ПРАВА

Ветерани та ветеранки, а також деякі члени їхніх сімей мають право на **матеріальну допомогу по безробіттю**. Водночас встановлюються умови, за яких ці особи можуть отримати виплату, зокрема, якщо вони не працевлаштовані, не мають власного підприємства або майна, яке може задовольнити базові життєві потреби тощо.

Розмір матеріальної допомоги по безробіттю визначається залежно від підстави отримання, становища сім'ї, кількості дітей в сім'ї та інших критеріїв, і може становити орієнтовно 146 євро і більше.

Хорватські ветерани та ветеранки, а також отримувачі сімейної допомоги по інвалідності мають право на **виплату на допомогу по дому**, якщо через стійкі зміни стану здоров'я не можуть задовольняти основні життєві потреби та не користуються надбавкою на догляд та допомогу іншої особи.

Виплата на допомогу по дому становить 101,5 євро на місяць.

Хорватські ветерани та їхні діти мають **право на підтримку під час навчання**, а також право на відшкодування частини плати за навчання.

Підтримку можна отримати під час навчання в середній школі, на бакалавраті, магістратурі, в аспірантурі та під час професійного навчання на цих же рівнях.

Цією пільгою можна скористатися за умови, що особа не отримує державну стипендію чи стипендію за іншою підставою, та якщо її постійний місячний дохід на одного члена сім'ї не перевищує встановленої суми.

А в початковій та середній школі, а також під час звичайного або заочного навчання в університетах, вищезгадані категорії також мають право на **безкоштовні обов'язкові підручники** для потреб звичайного навчання.

Перевагу на розміщення в закладах соціального захисту, засновником яких є Республіка Хорватія або одиниця місцевого, регіонального (регіонального) самоврядування, мають такі особи, у порядку черговості:

1. батьки, чоловік/дружина або сімейний партнер загиблого та зниклого безвісти;
2. діти ветерана, зокрема загиблого, які перебувають у важкому стані;
3. особи з інвалідністю внаслідок війни від I до X групи;
4. добровольці Вітчизняної війни, які перебувають у важкому стані;
5. ветерани, які перебувають у важкому стані, у порядку пріоритету від більш тривалого до меншого часу участі в захисті держави;

6. батьки, чоловік/дружина або сімейний партнер та діти померлих ветеранів, які перебувають у важкому стані.

Ветерани та ветеранки, а також члени їхніх сімей, зокрема загиблого чи зниклого безвісти ветерана, мають право на **психосоціальну** та **первинну правову допомогу**.

Психосоціальна допомога передбачає:

- індивідуальне та/або групове консультування;
- мобільні візити для регулярного моніторингу стану та потреб осіб, які страждають на ПТСР;
- екстрені візити та втручання у випадках заяв про суїцидальні наміри, смерті, надзвичайно поганого соціально-економічного, житлового та/або медичного стану.

Первинна правова допомога включає:

- надання загальної правової інформації (загальні та спеціальні правові вказівки);
- надання юридичних консультацій (інструкції щодо способу та можливостей вирішення чи реалізації прав).

Ветерани, ветеранки та особи з інвалідністю внаслідок війни **звільняються від сплати**:

1. одноразової компенсації через зменшення вартості та площі сільськогосподарської землі як блага, що становить інтерес для Республіки Хорватія, коли на законній підставі є дозвіл на будівництво або іншим актом вони змінюють цільове призначення земель сільськогосподарського призначення та, щоб вони більше не використовувалися для сільськогосподарського виробництва, можна скористатися лише 1 раз;
2. судових, адміністративних та нотаріальних зборів на підставі відповідних документів, що підтверджують їхній статус, у процесі реалізації прав, що пов'язані з їхнім статусом.

Органи місцевого, регіонального самоврядування, держави та юридичні особи, що перебувають у їхній власності або переважній власності, зобов'язані укласти договір про **оренду комерційних приміщень для ремісничої або незалежної професійної діяльності** ветеранів та ветеранок, якщо вони беруть участь у публічному конкурсі та виконати умови з найбільш вигідної пропозиції.

У Республіці Хорватія діє Фонд хорватських ветеранів Вітчизняної війни та членів їхніх сімей, **право на виділення акцій** у якому мають ветерани та ветеранки, а також члени сім'ї загиблого чи зниклого безвісти ветерана.

Ці особи користуються правом на розподіл акцій без оплати відповідно до норм спеціального положення про фонд. Також вони звільняються від сплати податку за такими операціями.

Хорватські ветерани та ветеранки, а також члени їхніх сімей мають право на **отримання грантів** для поліпшення економічного та матеріального становища, які присуджує Фонд хорватських ветеранів Вітчизняної війни та членів їхніх сімей.

VII. ДЕРЖАВНІ ГРАНТИ ТА ПОЗИКИ НА 2024 РІК

Допомога для розширення діяльності. Міністерство у справах ветеранів Хорватії може співфінансувати розширення діяльності та нові проекти ветеранських кооперативів та інших малих підприємців і фермерів ⁶³.

63. E-Građani. Informacije i usluge. Vlada Republike Hrvatske. Potpora za proširenje postojeće djelatnosti. URL: <https://gov.hr/hr/potpora-za-prosirenje-postojece-djelatnosti/926> (дата звернення: 18.02.2024).

Кооперативи ветеранів, які вже скористалися заходами Міністерства у справах ветеранів Хорватії, можуть подати заявку на допомогу, якщо вони виправдали цільове використання раніше реалізованих коштів і продовжували успішно працювати після припинення договірних зобов'язань за заходами, які вони застосовували в минулому.

Фінансова допомога становить до 13 272,3 євро (залежно від проекту, у виняткових випадках вона може бути збільшена до 15 926,7 євро).

Субсидії на самозайнятість. Міністерство у справах ветеранів Хорватії оголошує публічні конкурси на гранти для самозайнятості⁶⁴.

Субсидії на самозайнятість призначені для безробітних, які мають такий статус:

- хорватський ветеран;
- дитина загиблого або зниклого безвісти хорватського ветерана;
- та ін.

Підтримку на самозайнятість у розмірі до 10 617,8 євро можна отримати, якщо ви маєте намір відкрити бізнес, торгову компанію, звичайну торгову компанію або сімейну ферму. Цільово витрачені кошти повертати не потрібно.

Ви можете скористатися цим заходом лише один раз, а очікуваний період роботи становить не менше 12 місяців, протягом яких ви зобов'язані сплачувати внески на пенсійне страхування.

Важливо! Заявки на такі гранти приймаються лише після оголошення публічного конкурсу. Вимоги, перелік документів, які потрібно додати, і необхідні форми будуть доступні на вебсайті Міністерства у справах ветеранів Хорватії, поки публічний конкурс відкритий на сторінках поточних публічних конкурсів.

VIII. РЕСПУБЛІКА ХОРВАТІЯ ТА УКРАЇНА

У липні 2022 року Міністерство у справах ветеранів України повідомило⁶⁵, що Республіка Хорватія передала нам перекладені українською мовою акти законодавства в частині соціального захисту ветеранів та ветеранок, які будуть враховані під час розроблення ветеранської політики.

Такий обмін став можливим завдяки плідній співпраці між обома країнами, а також укладеному Меморандуму про співробітництво між Міністерством у справах ветеранів України та Міністерством у справах хорватських захисників.

Ідеться про нормативне регулювання і досвід гарантування прав та інтересів ветеранів війни та їхніх родин, психологічну підтримку, перекваліфікацію та працевлаштування, підтримку підприємництва, забезпечення житлом.

64. E-Građani. Informacije i usluge. Vlada Republike Hrvatske. Potpore za samozapošljavanje. URL: <https://gov.hr/hr/potpore-za-samozaposljavanje/918> (дата звернення: 18.02.2024).

65. Міністерство у справах ветеранів України. "Хорватія передала Мінветеранів свої правові напрацювання щодо захисту ветеранів. Цей практичний досвід буде використано в Україні", – Юлія Лапутіна. Портал Міністерства у справах ветеранів України. 22.07.2022 р. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/horvatiya-peredala-minveteraniv-svoyi-pravovi-napracyuvannya-shchodo-zahistu-veteraniv-cej-praktichnij-dosvid-bude-vikoristano-v-ukrayini-yuliya-laputina> (дата звернення: 20.02.2024).

3.3. Аналіз законодавства на прикладі Нідерландів

Нідерланди є однією з передових країн Європейського Союзу, оскільки ще в 1957 році стояли у витоків створення унікального міжнародного партнерства країн європейського простору. З огляду на членство в міжнародних організаціях Нідерланди брали участь у низці миротворчих операцій, зокрема в Афганістані, Іраці, Лівії, на Балканах тощо з метою забезпечення миру та безпеки у світі.

Участь у бойових діях та військових операціях значним чином може впливати на військовослужбовців обох статей, зокрема наносити шкоду їхньому психологічному, фізичному здоров'ю та іншим аспектам життя. Обов'язком держави в такому разі є докладання максимальних зусиль для того, щоб підтримати та надати допомогу таким особам. Зокрема, у Нідерландах повсякчас розробляються та запроваджуються передові підходи та різні заходи для забезпечення підтримки ветеранів і ветеранок, які присвятили своє життя військовій справі, оскільки Нідерланди визнають їх неймовірно високий та важливий внесок у підтримку миру та безпеки у світі.

Хто ж такі ветерани у Нідерландах? Відповідно до Закону Нідерландів про ветеранів, ветеран — це солдат, колишній солдат або колишній військовозобов'язаний збройних сил Нідерландів або Королівської голландської армії Ост-Індії, а також особа, яка належала до персоналу торговельного флоту, який служив Королівству Нідерланди в умовах війни або брав участь у місії з дотримання або сприяння міжнародному правовому порядку, якщо ця місія була призначена постановою міністра оборони Нідерландів.⁶⁶

Станом на 2023 рік у Нідерландах у реєстрі ветеранів та ветеранок на обліку перебуває 102 150 особи, з яких 6% (6 129 людей) є жінками. Понад 25000 осіб із загальної кількості ветеранів та ветеранок наразі перебувають на службі та продовжують виконувати свій військовий обов'язок.⁶⁷

Вищенаведене свідчить про різноманіття та силу ветеранів і ветеранок Нідерландів. З огляду на свій досвід вони заслуговують на особливу повагу та вдячність держави. А тому важливо якнайкраще формувати ветеранську політику та належним чином підтримувати ветеранів.

Система соціального захисту ветеранів та ветеранок у Нідерландах передбачає низку пільг і послуг.

Відповідно до законодавства Нідерландів **міністр оборони** має обов'язок піклування про ветеранів та родичів ветерана, що полягає в організації реабілітації та реінтеграції ветеранів і їхніх близьких, орієнтування та консультування таких осіб щодо можливості отримання різних видів матеріальної допомоги та консультування щодо отримання соціальної підтримки чи підтримки психічного здоров'я.

Реалізацією соціального захисту ветеранів та ветеранок займається не тільки міністр оборони, а й Інститут ветеранів, Нідерландський фонд Дня ветеранів, Фонд "Платформа ветеранів", будинки для ветеранів з функцією догляду за ветеранами.⁶⁸

1. Соціальна турбота про ветерана та ветеранку

Для ветеранів одразу після звільнення з військової служби протягом 18 місяців передбачена процедура адаптації, яка складається з таких заходів:

- проведення бесід, спрямованих на обговорення досвіду, особистих переживань та психічного стану;
- надання інформації про догляд та інші пільги й можливості, передбачені законодавством;
- анкетування та направлення на медичний догляд у разі необхідності;

66. Veteranenwet. 2012. URL:<https://wetten.overheid.nl/BWBR0031401/2020-01-01> (дата звернення: 12.02.2024)

67. Deveteranennota 2022-2023. Ministerie van defensie. p. 66 URL: [file \(overheid.nl\)](file://overheid.nl) (дата звернення: 12.02.2024)

68. Veteranenbesluit. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0035237/2018-07-28> (дата звернення: 12.02.2024)

- проведення зустрічей з колишніми колегами з обов'язковою присутністю постачальників різних послуг для ветеранів та ветеранок⁶⁹.

Реалізація таких заходів відбувається за рахунок субвенцій з державного бюджету, наприклад, у Нідерландах з 2023 року на проведення таких зустрічей було заплановано виділяти до 150 тисяч євро на рік.⁷⁰

Позитивним аспектом маємо відзначити проведення анкетування та медичний огляд для ветеранок. Проблеми зі станом здоров'я (особливо жіночим) не завжди є очевидними та відчутними, а тому проведення анкетувань та медичних оглядів одразу після служби має важливе значення для вчасного виявлення проблем або запобігання їх появі.

Пройдення військової служби може заподіяти психологічному здоров'ю шкоди, а тому зустрічі з іншими колегами-ветеранками однозначно сприяють вирішенню низки психологічних проблем, оскільки жінка розуміє, що вона така не одна і її колеги теж мають схожі проблеми та питання. Проведення таких зустрічей також може сприяти розвитку ветеранського бізнесу, громадського сектору тощо.

Обов'язок держави повідомити ветерана та ветеранку про наявні пільги та послуги для них є надзвичайно вдалою ідеєю, яка сприяє підвищенню рівня обізнаності таких осіб про їхні права та можливості, і надає нормам змогу бути реалізованими, а не декларативними.

Є підстави вважати, що запровадження таких заходів і в Україні однозначно потрібне. Проте необхідно враховувати потребу виділення коштів з державного бюджету на проведення їх.

2. Медична турбота про ветеранок та ветеранів

В Нідерландах існує національна система догляду за ветеранами та ветеранками, до якої належать установи у сфері охорони психічного здоров'я, які надають психологічну та психосоціальну допомогу ветеранам та ветеранкам. Національна система догляду за ветеранами та ветеранками — це цивільно-військова організація.

Різні дослідження показують, що приблизно 5% ветеранів та ветеранок у Нідерландах мають посттравматичний стресовий розлад, тоді як приблизно 15% мають один або два симптоми посттравматичного стресового розладу.⁷¹

У 2022 р. 1621 отримувач допомоги проходив спеціалізовану соціальну роботу, а 889 отримували вторинну медичну допомогу. Одним з напрямів реалізації цієї пільги для ветеранів є створення публічних обговорень психічних розладів, нормалізація їх для суспільства.⁷²

Беззаперечно, це одна з найважливіших пільг, які повинні бути надані ветеранам та ветеранкам, з огляду на травматичний досвід, отриманий на службі. І для найбільш лагідного для ветеранів чи ветеранок повернення до цивільного життя надання такої турботи є необхідною складовою. Зважаючи на те, що ветеранки і ветерани можуть також мати сім'ї, бажано передбачити здійснення заходів медичної турботи і для членів родини.

3. Турбота щодо ветерана та ветеранки і забезпечення доходів у зв'язку з доглядом ветерана чи ветеранки

Насамперед варто зауважити, що забезпечення ветеранів чи ветеранок матеріальною допомогою у зв'язку зі здійсненням турботи не впливає на можливість отримати

69. Veteranenbesluit. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0035237/2018-07-28> (дата звернення: 12.02.2024)

70. Deveteranennota 2022-2023. Ministerie van defensie. p. 66 URL: [file \(overheid.nl\)](file (overheid.nl)) (дата звернення: 15.02.2024)

71. Hulp bij psychische klachten. Informatie over veelvoorkomende psychische hulpvragen. URL: <https://www.nlveteraneninstituut.nl/veteranenloket/zorg/psychische-zorg/> (дата звернення: 16.02.2023).

72. Deveteranennota 2022-2023. Ministerie van defensie. p. 66 URL: [file \(overheid.nl\)](file (overheid.nl)) (дата звернення: 16.02.2023).

виплати у зв'язку з безробіттям, хворобою, непрацездатністю, інвалідністю тощо, а також не позбавляє права отримати догляд чи медичні послуги з підтримки психічного здоров'я.

Після звільнення зі служби ветеранів та ветеранок можуть забезпечити належним доходом, який є необхідним для їхньої реабілітації та реінтеграції. Є певні умови надання такої пільги ветеранам чи ветеранкам:

- відповідність умовам розпорядження Ради міністрів;
- визначення розміру допомоги, виходячи з виплати у розмірі 80% від суми доходу, отриманого від своєї професії або підприємницької діяльності протягом року, що передував зверненню;
- зарахування інших доходів у рахунок забезпечення доходу.

Тривалість надання доходу становить **два роки**. Надання допомоги буде припинене, якщо встановлено відсутність хвороби або інвалідності, викликані виконанням військової служби, або якщо процес реінтеграції завершено. Допомога, отримана раніше, не підлягає поверненню. Тривалість надання допомоги може бути продовжено максимум на 12 місяців, якщо процес реінтеграції ще не завершено.

Проте реалізація цієї пільги яскраво демонструє, що ветерани чи ветеранки мають не тільки права, а й обов'язки для користування пільгами. Зокрема, в аспекті матеріальної допомоги це низка умов — бути на зв'язку з міністром оборони щодо питань, які пов'язані з отриманням пільги, проходити медичний огляд, надавати необхідну інформацію, проходити адекватне лікування, діяти відповідно до встановлених правил.⁷³

З огляду на вищезазначене, в Нідерландах панує справедливий підхід до надання матеріальної допомоги, оскільки її отримують особи, що дійсно її потребують. А також виплата не становить надмірний тягар для бюджету, оскільки при розрахунку допомоги враховуються всі доходи особи.

Позитивним аспектом такої пільги є те, що за потреби реабілітації та реінтеграції ветеран та ветеранка, їхня родина не залишаються сам на сам зі своєю проблемою: держава бере активну фінансову участь у забезпеченні такої особи під час відновлення. Варто зауважити, що зазвичай ветеранки більше сконцентровані на вирішенні сімейних проблем, аніж своїх власних, а такий підхід держави концентрує увагу на потребах саме ветеранок і не дає забувати про необхідність їх вирішення, пропонуючи свою допомогу.

Беззаперечно, такий підхід може містити свої ризики, проте досвід дійсно потребує більш детального вивчення та, можливо, експериментального видозміненого застосування в Україні, оскільки наразі часто від ветеранів та ветеранок нашої держави лунає думка, що після служби про них забули.

4. Реінтеграція ветеранів та ветеранок

Якщо ветеранка, ветеран внаслідок проблем зі здоров'ям, пов'язаних зі службою, безробітні чи їм загрожує втрата роботи, то вони мають право на допомогу щодо трудової реінтеграції від міністерства оборони. Для того, щоб отримати таку послугу, необхідно звернутись із заявою до відділу ветеранів при міністерстві оборони Нідерландів.

Відповідно до Загальної декларації прав людини, кожна людина має право на працю⁷⁴, додаткові заходи держави щодо реалізації цього права є лише позитивними, за умови, що норма не декларативна. Зазвичай жінкам достатньо складно знайти роботу, оскільки роботодавці часом не виявляють бажання влаштувати жінок через потен-

73. Veteranenbesluit. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0035237/2018-07-28> (дата звернення: 16.02.2023).

74. Загальна декларація прав людини: резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. Офіційний вісник України. 2008. №93. Ст. 89.

ційну можливість піти в декрет чи відволікатися від роботи на проблеми дітей. Тому, якщо працевлаштування здійснюється за посередництва міністерства оборони, можливо, для ветеранок це має більш позитивний ефект.

Запровадження такої ж пільги можливе й в Україні, проте може більш доречним буде покладення таких обов'язків на Міністерство у справах ветеранів України чи центри зайнятості населення.

5. Заохочувальна премія для ветеранів та ветеранок

Ветерани чи ветеранки, інтегровані до роботи, обраної завдяки міністерству оборони чи самостійно, отримують одноразову заохочувальну премію, що дорівнює сумі заробітної плати за 3 місяці. Реінтеграція відбувається, якщо ветеранка чи ветеран призначені на посаду чи мають контракт на період щонайменше на 6 місяців. Якщо ветеран чи ветеранка реінтегрувались, проте на строк 3 місяці, то вони мають право на 50% такої заохочувальної премії.

Така пільга може мати дійсно заохочувальний ефект, проте її реалізація може бути значним тягарем для державного бюджету, особливо в умовах воєнного стану чи стану війни. Проте в умовах мирного часу та стабільної економічної ситуації фінансова допомога дійсно є гарною підтримкою ветерана чи ветеранки.

6. Координатор ветерана, ветеранки

З метою спрощення для ветеранів та ветеранок процесу отримання пільг та послуг, виконавчі органи влади призначають координатора для ветерана чи ветеранки і їхніх родичів у питаннях реабілітації, реінтеграції, соціальної підтримки та підтримки психічного здоров'я. Координатор з догляду працює з ветеранами та ветеранками, щоб визначити питання, які можуть виникнути, і направляє до потрібних спеціалістів.⁷⁵ Координатори допомагають також у вирішенні матеріальних питань: пенсії, пільги, боргова допомога тощо.

Така послуга є важливою для ветеранів та ветеранок. З огляду на статистику ветеранів та ветеранок Нідерландів за віком, то:

- 3050 чоловіків та 50 жінок старші за 91 рік;
- 12 500 чоловіків та 150 жінок перебувають у віковій категорії 61–70 років;
- 18 850 чоловіків та 1000 жінок досягли 51–60 років.⁷⁶

Через старший вік таких осіб можуть виникнути проблеми з отриманням певної інформації щодо пільг, видів допомоги та їх реалізації, а тому є потреба в наявності координатора. Не менш важливо, що більшість пільг та послуг можуть відрізнятися на місцевих рівнях у механізмі надання, і, щоб уникнути бюрократичних перепон та поневірянь ветерана чи ветеранки в реалізації своїх законних прав, надання професійної допомоги стане додатковим виявом шани до ветерана чи ветеранки. Зокрема, у 2022 р. 859 ветеранам та 99 родинам ветеранів призначено координатора з догляду та зареєстровано 958 нових планів догляду.⁷⁷

В Україні вже є схожий інститут — проект помічника ветерана. Наразі цей інститут неіснуючий, потребує доопрацювання, зокрема в організаційних аспектах. Тому запозичення успішного іноземного досвіду є досить важливим.

75. Veelgestelde vragen over het zorgtraject. Nederlands veteranen instituut. URL: <https://www.nlveteraneninstituut.nl/veteranenloket/zorg/zorgtraject/veelgestelde-vragen-over-het-zorgtraject/> (дата звернення: 16.02.2024).

76. Deveteranennota 2022-2023. Ministerie van defensie. p. 66 URL: [file \(overheid.nl\)](file (overheid.nl)) (дата звернення: 16.02.2024).

77. Deveteranennota 2022-2023. Ministerie van defensie. p. 66 URL: [file \(overheid.nl\)](file (overheid.nl)) (дата звернення: 16.02.2024).

7. Фінансова підтримка у разі встановлення інвалідності чи часткової втрати працездатності

Якщо у зв'язку зі службою у ветеранки чи ветерана виникли проблеми зі станом здоров'я, унаслідок чого були встановлені інвалідність чи часткова втрата працездатності, то такі особи мають право на одноразову грошову допомогу, пенсію у зв'язку з інвалідністю, а також на спеціальні підвищення. Сума фінансової компенсації залежить від ступеня інвалідності, року встановлення інвалідності, виду травми, а в разі погіршення стану можливий перерахунок допомоги. Схеми нарахування пенсії у зв'язку з інвалідністю, допомоги та надбавок передбачені Наказом про додаткову інвалідність та забезпечення інвалідності військовослужбовців.⁷⁸

У наказі встановлена диференціація виплат за розміром втрати працездатності. Такий підхід вважаємо найбільш справедливим, оскільки він враховує як і приватний інтерес ветерана чи ветеранки, так і публічний — інтерес усього суспільства в аспекті помірною тиску на державний бюджет. Проте основоположним мірилом у такому разі має бути можливість задоволення своїх базових потреб ветеранкою чи ветераном завдяки відповідній виплаті.

В Україні вже гарантовані такі виплати для осіб з інвалідністю. Проте в національній практиці розрахунок відповідних допомог є більш доступним для ветеранок та ветеранів.

8. Особливі пільги для осіб з інвалідністю внаслідок проходження служби

Таким особам передбачені компенсації за:

- проїзд на таксі (на візку) або автомобілі;
- проживання;
- витрати, пов'язані зі звичайними побутовими витратами;
- відпочинок або розвиток;
- фітнес-тренування;
- подорожі на велосипеді;
- витрати, пов'язані з пристроями сигналізації;
- догляд за дітьми;
- сімейні консультації;
- забезпечення робочими засобами;
- витрати на медичне обслуговування.

Такими пільгами можна скористатись, якщо це:

- необхідно у зв'язку з інвалідністю чи медичними показниками;
- така допомога необхідна протягом тривалого часу, а також це не є звичайною практикою для особи;
- наявний запит від особи;
- є найдешевшою та найбільш адекватною допомогою.

Такий тест для надання згаданих послуг є достатньо обґрунтованим та розумним, а тому досвід однозначно потребує опрацювання задля запровадження в національній практиці. Проте, беззаперечно, не всі послуги зможуть бути надані в умовах воєнного стану, з огляду на низку чинників: бюджет, недостатня кількість спеціалістів тощо.

Пільги щодо пересування мають різний механізм фінансового відшкодування: якщо це пересування на таксі (з візком) або власному авто, то держава може надати виключно "внесок" — певну помірну суму для держави, якщо це таксі (звичайне авто), то всі витрати підлягають відшкодуванню. Така послуга надається не більше ніж на 5 років

78. Besluit aanvullende arbeidsongeschiktheids- en invaliditeitsvoorzieningen militairen. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0002822/2015-01-01> (дата звернення: 17.02.2024).

(можливе продовження на 2 роки). І здійснюється з обов'язковим урахуванням доходу особи.

Послуги, пов'язані з пересуванням в приміщенні та на вулиці за допомогою інвалідного візка:

1. надання інвалідного візка в тимчасове користування;
2. фінансове відшкодування витрат на:
 - I. необхідне пристосування інвалідного візка;
 - II. приладдя до інвалідного візка;
- 3) технічне обслуговування, ремонт та огляд інвалідного візка;
- 4) навчання користування інвалідним візком;
- 5) страховий внесок за страхування інвалідного візка для вулиці;
- 6) компенсація вартості:
 - I. матеріалів для інвалідного візка, стійких до погодних умов;
 - II. підлогового покриття, пристосованого для інвалідного візка;
 - III. спортивного інвалідного візка, за винятком витрат на доставку;
 - IV. технічного обслуговування та ремонту спортивного інвалідного візка.

Пільги щодо житла можуть надаватися як компенсація на переїзд, грошове відшкодування особистого внеску на житловий будинок, та внесок в облаштування нової оселі, косметичний ремонт будинку, якщо все це пов'язане з інвалідністю.

Пільги щодо витрат, пов'язаних зі звичайними витратами домогосподарства, передбачають грошове відшкодування на догляд, наданий закладом сімейної турботи, витрати на оренду, якщо особа проживає самотійно вперше і ці витрати перевищують 12% валового річного доходу. Також держава може надати фінансовий внесок на самотійно найнятого домашнього помічника, якщо установа турботи не може надати таку допомогу, зміну та оновлення гардеробу у зв'язку з інвалідністю, додаткове опалення та електроенергію. Пропонується і страхування.

Пільги, що стосуються відпочинку або розвитку, визначаються як:

- фінансовий внесок у витрати на хобі, покриття витрат на адаптацію атрибута, необхідного для хобі, вартість обладнання для фітнес-тренувань;
- спортивний атрибут, адаптований до обмежених можливостей з метою підтримки або покращення стану;
- технічне обслуговування та ремонт пристосованої спортивної атрибутики.

Послуги, пов'язані з пересуванням на велосипеді, зокрема фінансовий внесок держави у додаткові витрати на велосипед, адаптований до інвалідності, на придбання електровелосипеда, включно з акумулятором, покриття витрат на обслуговування велосипеда, витрати на страхування.

Послуга, пов'язана із пристроями сигналізації, визначається як фінансова компенсація витрат на підключення або вартість підписки на допоміжну мережу портативних систем сигналізації.

Пільги, пов'язані з доглядом за дитиною, визначаються як фінансовий внесок у покриття витрат особи з інвалідністю, пов'язаних з доглядом за дітьми віком до 13 років, де догляд забезпечує професіонал чи зареєстрований та сертифікований заклад догляду за дітьми.

Побутове забезпечення, пов'язане із сімейним орієнтуванням, визначається як фінансова компенсація за професійне орієнтування в стосунках, соціальній, суспільній або фінансовій сферах.

Особливої уваги для ветеранок однозначно заслуговують дві останні пільги, оскільки повернення ветеранки до цивільного життя передбачає і взаємодію з усіма членами родини, налаштування сприятливої для всіх сторін комунікації, і потребу в часі відпочити від сімейних обов'язків, особливо враховуючи наявність порушень стану здоров'я. Тому запозичення такого іноземного досвіду актуальне в Україні.

Пільги щодо забезпечення робочими засобами полягають у забезпеченні такими засобами, що допоможуть повноцінно функціонувати на ринку праці, а також для забезпечення поїздок на роботу і назад (**до 80 км на робочий день**).

Така пільга сприяє трудовій реалізації ветерана чи ветеранки і полегшує інтеграцію їх до цивільного життя.

Пільги щодо компенсації витрат на медичне обслуговування передбачають відшкодування коштів за придбання спеціальних медичних засобів, які необхідні у зв'язку з інвалідністю: ортопедичне взуття, протези, окуляри тощо.

Варто зауважити, що всі пільги надаються в межах коштів, установлених Законом про пільги для постраждалих від війни та служби.⁷⁹

У Нідерландах проводиться система реєстрації ветеранів, однією з цілей проведення обліку є підтримка зв'язку з ветеранками та ветеранами, повідомлення їх про наявні пільги та послуги, а також для співпраці з установами та організаціями, які надають різні види пільг та послуг, що можуть бути потрібні чи цікаві ветеранській спільноті. Ветеран чи ветеранка можуть відмовитись від того, щоб його персональні дані опрацьовували для вищенаведених цілей.⁸⁰

Обов'язок держави повідомляти про пільги та послуги є саме тим закордонним досвідом, якого потребує Україна, оскільки ветерани та ветеранки зазвичай дізнаються про пільги та послуги самостійно, а не з подання держави. Безперечно, наявність організацій, які займаються правами ветеранів та ветеранок, є значним здобутком демократичного та свідомого суспільства, проте повідомлення про пільги та послуги, які ветеран чи ветеранка можуть отримати від держави у зв'язку з виконанням свого військового обов'язку має бути першоосновою будь-якої ветеранської політики з боку держави.

Цікавим також є те, що проведення наукових досліджень, які можуть бути пов'язані з реалізацією пільг та послуг для ветеранів у Нідерландах, закріплено на рівні законодавства, що надає їм більш вагомого значення та врахування при формуванні відповідної політики.⁸¹

Неможливо не відзначити наявність у Нідерландах спеціального омбудсмена з питань ветерана чи ветеранки, який опікується питаннями та проблемами ветеранської спільноти.

Висновок. Система соціального захисту ветеранів та ветеранок у Нідерландах є достатньо розвиненою та багатоаспектною. Вражає увага держави до осіб з інвалідністю та значні зусилля Нідерландів реалізувати якнайбільш лагідну реінтеграцію ветеранок та ветеранів з особливостями до цивільного життя. Республіка Хорватія також значну увагу в державній політиці приділяє саме ветеранкам та ветеранам. Для них передбачено ряд пільг у сфері медичній, пенсійного захисту, а також значний спектр інших преференцій, які покликані зробити адаптацію до цивільного життя якомога комфортнішою. Важливим моментом є те, що під час формування державної ветеранської політики в Хорватії беруться до уваги різні особливості ветеранок та ветеранів, враховуються потреби кожної особи.

Варто зауважити, що такий закордонний досвід однозначно потребує опрацювання та запозичення, проте пристосованого до реалій України.

На жаль, під час воєнного стану, враховуючи стан економіки, не є можливим повноцінне запровадження всіх пільг, які є в Нідерландах та Хорватії, з належною реалізацією їх. Водночас участь наших військовослужбовців та військовослужбовців-жінок у бойових діях створює значну потребу участі держави в поверненні їх до цивільного життя. Зважаючи на часом декларативний характер норм в українському законодавстві, є потреба запозичення іноземного досвіду, що має кращі здобутки у сфері соціального захисту ветеранів та ветеранок.

79. Voorzieningenregeling voor militaire oorlogs- en dienstslachtoffers. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0008406/2015-06-24> (дата звернення: 17.02.2024).

80. Besluit van 19 juni 2014, houdende nadere regels omtrent de bijzondere zorgplicht voor veteranen (Veteranenbesluit). URL: https://puc.overheid.nl/mp-bundels/doc/PUC_34923_10/20180728/ (дата звернення: 17.02.2024).

81. Veteranenwet.2012.URL:<https://wetten.overheid.nl/BWBR0031401/2020-01-01> (дата звернення:17.02.2024).

РОЗДІЛ 4. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ЄДИНОГО СТАНДАРТУ ДЛЯ ВЕТЕРАНОК І ВЕТЕРАНІВ У ПИТАННЯХ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

4.1. Визначення ключових елементів стандарту

Задля забезпечення соціального захисту ветеранів та ветеранок, які служили в оборонних силах та приймали безпосередню участь у війні, є гостра потреба в запровадженні єдиного стандарту. Такий стандарт має гарантувати рівний доступ до соціальних послуг, пільг та підтримки, незалежно від статі, рангу чи специфіки служби. Визначення ключових елементів єдиного стандарту для соціального захисту ветеранів і ветеранок передбачає створення комплексної та інтегрованої системи підтримки, яка враховуватиме широкий спектр їхніх потреб. Рекомендації повинні бути враховані кожним відомством і слугувати компасом у питанні розроблення в подальшому нормативно-правових актів щодо ветеранок та ветеранів і членів їхніх сімей.

Ключові елементи стандарту

- **Доступ до інформації та адміністрування**

Створення єдиного порталу з актуальною та доступною інформацією про всі доступні соціальні послуги та пільги для ветеранів і ветеранок, яка систематично оновлюється. Запровадження системи моніторингу та оцінювання ефективності соціальних послуг та пільг. Створення доступної гарячої лінії підтримки, через яку можливо отримати додаткові роз'яснення та поради.

- **Фінансова підтримка**

Актуалізація пільг та надання допомоги у формі коштів тільки за потребою. Розроблення механізму оцінки потреб та створення однієї державної програми отримання коштів. Припинити фінансування неефективних та фіктивних пільг, замінюючи їх на якісний підхід оцінки потреб та наступне закриття їх. Відповідно до міжнародних зобов'язань⁸², які взяла Україна на себе, держава має першочергово прагнути до належного рівня матеріального забезпечення, заробітної плати тощо; пільги застосовувати як додатковий чинник, а не як повноцінну заміну гідного рівня життя.

- **Медична допомога**

Забезпечення доступу ветеранів та ветеранок до якісної і безкоштовної медичної допомоги, зокрема психологічної реабілітації. Утворення спеціалізованих медичних центрів для лікування та реабілітації ветеранів та ветеранок, з урахуванням віково-статевої специфіки осіб.

- **Соціальна адаптація та реінтеграція**

Інформування потребують не лише ветеранки та ветерани, але й суспільство. Створення програм просвітництва та інформування суспільства про проблеми ветеранів та ветеранок, запровадження систем моніторингу та оцінки якості послуг. Систематичне навчання фахівців.

- **Пам'ять та вшанування**

82. Загальна декларація прав людини: резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948. Офіційний вісник України. 2008. №93. Ст. 89.

Створення меморіалів та музеїв, присвячених ветеранам та ветеранкам. Формування позитивних образів ветерана та ветеранки в суспільстві. Пряме залучення до патріотичного виховання молоді ветеранів та ветеранок. Проведення лекцій та інших заходів з ветеранами та ветеранками.

▪ **Міжнародне співробітництво**

Обмін досвідом та кращими практиками з іншими країнами. Участь у міжнародних програмах допомоги ветеранам та ветеранкам. Наприклад, між Україною та Нідерландами встановлені партнерські відносини в питаннях ветеранської політики, зокрема реінтеграції ветеранів та ветеранок до цивільного життя за допомогою різноманітних навчальних програм і кваліфікацій.⁸³ Також між Україною та Республікою Хорватія укладений Меморандум про співробітництво між Міністерством у справах ветеранів України та Міністерством у справах хорватських захисників, у межах якого передані перекладені українською мовою акти законодавства в частині соціального захисту ветеранів та ветеранок, які будуть враховані під час розроблення ветеранської політики в Україні.⁸⁴

▪ **Гендерна чутливість**

Урахування гендерних особливостей при розробленні та впровадженні стандартів соціального захисту ветеранів та ветеранок. Надання цільової допомоги ветеранкам, які стикаються з проблемами, зумовленими гендерною дискримінацією та/або неврахуванням гендерного підходу в державній політиці.

Важливо зазначити, що розроблення та впровадження єдиного стандарту — це тривалий період, потреби можуть змінюватися і дуже важливо акцентувати на цьому увагу. Єдиний стандарт повинен стати єдиним баченням держави. 31 жовтня 2023 року громадські організації та ветеранські простори «Принцип», Veteran Hub, «Юридична сотня», «Простір можливостей», «Veteranka» представили Концепцію політики щодо ветеранів та їхніх сімей, що може стати початком створення єдиного стандарту.⁸⁵

4.2. Рекомендації

Виявлені прогалини чинного законодавства повинні стати прикладом того, як система, що не оновлюється відповідно до зміни потреб, втрачає свою актуальність і ніяк не впливає на гарантований соціальний захист ветеранів та ветеранок. Гармонізація законодавства з міжнародними правовими стандартами не означає, що Україна повністю запозичить норми міжнародних актів, адже вони не будуть працювати на практиці. Війна змінює свій характер кожен день, тому важливо враховувати потреби ветеранок та ветеранів, членів їхніх сімей задля ефективної системи підтримки. Розроблення рекомендацій для впровадження єдиного стандарту соціального захисту ветеранок і ветеранів є ключовим кроком до забезпечення ефективної підтримки та інтеграції їх у суспільство. Ураховуючи різноманітність викликів, з якими стикаються ветерани та ветеранки після повернення до мирного життя, це дослідження покликане визначити комплексні заходи, що охоплюють юридичні, соціальні та економічні аспекти їхнього соціального захисту. Метою є створення умов, які б сприяли повній адаптації ветеранів та ветеранок, забезпечуючи їм гідність, повагу та якісне життя.

83. Юлія Лапутіна: Нідерланди – партнер України у розбудові ветеранської політики. Урядовий портал. 03.07.2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yuliya-laputina-niderlandy-partner-ukrainy-u-rozbudovi-veteranskoi-polityky-ta-bezpeky> (дата звернення: 25.02.2024).

84. Міністерство у справах ветеранів України. “Хорватія передала Мінветеранів свої правові напрацювання щодо захисту ветеранів. Цей практичний досвід буде використано в Україні”, – Юлія Лапутіна. Портал Міністерства у справах ветеранів України. 22.07.2022. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/horvatiya-peredala-minveteraniv-svoyi-pravovi-napracyuvannya-shchodo-zahistu-veteraniv-cej-praktichnij-dosvid-bude-vikoristano-v-ukrayini-yuliya-laputina> (дата звернення: 20.02.2024).

85. Концепція політики щодо ветеранів та їхніх сімей: Експертні рекомендації до формування оновленої державної політики щодо ветеранів та їхніх сімей. URL: <https://veteranhub.com.ua/veteran-policy> (дата звернення: 22.02.2024).

Як і раніше, гарантії можна поділити на блоки.

1) Медичні. Дуже важливо розуміти, що здоров'я — індивідуальний показник. Забезпечення загальних потреб вирішить проблему лише локально і короткостроково. Однією з проблем, які наводили, аналізуючи державну підтримку, є низька проінформованість працівників щодо можливості ветеранкам та ветеранам отримати послугу першочергово чи безкоштовно. Треба впроваджувати незалежний моніторинг надання послуг та їхньої якості, що в подальшому також буде сприяти зміні гарантій відповідно до потреб.

Важливим є після звільнення ветеранки чи ветерана з військової служби обов'язкове обстеження, з урахуванням гендерних особливостей, стану здоров'я, психологічного стану. Під час служби часто ветеранки та ветерани не звертають уваги на проблеми зі здоров'ям. Проявом уваги та вдячності держави буде турбота про стан військового як фізичний, так і психологічний.

Особливу увагу треба приділити зубопротезуванню, враховуючи, що у 2024 році буде запущений лише пілотний проєкт, є потреба розроблення постійної державної програми для надання цієї пільги.

Повинен бути розроблений механізм надання дороговартісних матеріалів і чітко прописані умови отримання. Перелік захворювань для надання безоплатних ліків треба розширити й обов'язково включати гінекологічні захворювання, а також ті, на які статистично хворіють частіше жінки, ніж чоловіки, а не лише загальні. Санаторно-курортне лікування є однією з пріоритетних пільг на період реінтеграції ветеранок та ветеранів, тому необхідні будівництво та фінансування санаторіїв.

Щодо щорічного обстеження, то є потреба встановлення партнерств між державними та приватними медичними установами задля доступності обстежень для всіх ветеранок та ветеранів. Упровадження електронних систем запису та управління медичною інформацією зменшить навантаження на медичні заклади та бюрократизацію. Але важливо поставити окремих питань кіберзахист даних. Важливо акцентувати увагу на сім'ях ветеранок та ветеранів і розширити медичні пільги для тих, хто доглядає за ветеранками та ветеранами з серйозними травмами або хворобами.

2) Пільги, які стосуються житлових і комунальних питань. Незважаючи на те, що пільги на житлово-комунальні послуги є затребуваними, їх слід реформувати в частині умов надання. Сам по собі ветеранський статус не означає потребу в такій знижці, адже досить велика кількість ветеранок та ветеранів після служби надалі продовжують працювати та отримувати дохід. Варто змінити підхід до надання таких пільг залежно від доходу й фінансової потреби ветеранів, а не просто за наявності відповідного статусу, розробивши доступну

формулу, згідно з якою буде визначатися потреба знижки. Водночас, якщо особа є носієм кількох статусів, наприклад, учасником бойових дій, а також малозабезпеченою особою, тоді надавати право на цю пільгу. Проте також має сенс пріоритету фінансової підтримки на оплату житлово-комунальних послуг серед тих, хто її потребує, саме для носіїв ветеранського статусу.

Важливо розуміти, що процес отримання пільг на комунальні послуги не завершується одиничним зверненням до структур, тому є велика потреба в інформуванні ветеранок та ветеранів у разі змін. Як варіант — удосконалення функціоналу електронного кабінету в Пенсійному фонді, актуалізація відомостей та обов'язкове завчасне інформування про необхідність оновлення персональних даних. Звісно, не кожна ветеранка чи ветеран матимуть можливість зареєструвати електронний кабінет, однак це значно спростить інформування. Також важливо мати фізичного консультанта у відповідних органах та проводити відповідне навчання з обслуговування.

Що стосується надання житла, ми повинні адекватно розуміти можливості держави. На жаль, більшість ветеранів та ветеранок не мають житла та потребують поліпшення житлових умов, що підтверджується результатами опитування Українського ветеранського фонду, проведеного влітку 2022 року. 68% опитаних зазначили потребу в допо-

мозі з житлом як одну з найбільш поширених та пріоритетних. Водночас серед майбутніх потреб 42,6% військовослужбовців та 28,2% членів їхніх сімей таку потребу озвучили як головну⁸⁶. Подібні програми, які були до початку повномасштабного вторгнення, як приклад, надання квартир для ветеранок чи ветеранів антитерористичної операції із числа внутрішньо переміщених осіб уже не можуть закрити потреби, адже повномасштабне вторгнення охопило більше територій і зруйнувало велику кількість житлових будинків. Єдиний стандарт не повинен зачіпати діючі програми, але він повинен передбачити вимоги для ветеранок та ветеранів при наданні пільгового кредиту на житло. Успішним прикладом може бути «Оселя», що користується попитом серед пільгових категорій, які мають право отримати кредит під 3%⁸⁷. Щодо діючих сьогодні програм, важливо запровадити регулярний моніторинг використання житлових пільг та публічну звітність про результати.

3) Пільги на проїзд. Пільги на проїзд є одними з найбільш затребуваних, тому відійти від них буде майже неможливо, і під час розроблення майбутніх стандартів та оновлення законодавства це треба розуміти. Основною проблемою, з якою ми стикаємося зараз, є відсутність фінансування, що призводить до численних скарг на перевізників щодо недотримання даної норми. Тому є потреба в державному фінансуванні та обмеженні кількості поїздок, відміні перенесення на наступний рік, співфінансування пільг з місцевими бюджетами або

через корпоративну соціальну відповідальність приватного бізнесу. Важливо збалансувати потреби ветеранської спільноти з можливостями державного бюджету. Для зменшення навантаження на бюджет можна передбачити електронну систему ідентифікації, а саме впровадження електронних карток для ветеранок та ветеранів, які дозволяють автоматизувати процес надання пільг і забезпечити контроль за використанням їх. Регулярний збір та аналіз даних про використання пільг на проїзд допоможе оцінити ефективність програми та виявити потреби для її коригування.

4) Трудові пільги. Однією з важливих пільг є переважне право залишення на роботі при звільненні у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці. Однак важливо розуміти, що війна залишає неабиякий слід на здоров'ї ветеранів та ветеранок, тому важливим є розроблення рекомендацій для роботодавців щодо робочого графіка, адже іноді буде потреба поєднувати лікування чи навчання з роботою. Положення повинні бути суто рекомендаційного характеру, але в подальшому компанії повинні змінити підхід до надання "sick day" чи "day off" (вихідні за потреби), передбачивши ці обставини. До стандарту повинні бути прописані положення, що забезпечують захист ветеранів та ветеранок від будь-яких форм дискримінації на робочому місці, особливо гендерно-вікової. Міністерство економіки України впроваджує потрібні ініціативи, як приклад, компенсацію за облаштування місць для осіб з інвалідністю. Подібні ініціативи повинні підтримуватися, важливо звернути увагу також на надання психологічної підтримки на робочому місці задля того, щоб реінтеграція в цивільне життя, зокрема в робоче середовище, була безболісною.

86. В. Герсак. Як держава може сприяти поліпшенню житлових умов для ветеранів війни. Укрінформ. 14.12.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3800091-ak-derzava-moze-spriati-polipsennu-zitlovih-umov-dla-veteraniv-vijni.html> (дата звернення: 23.02.2024).

87. Інформація по результатах програми «Оселя» станом на 27.02.2024 р. Укфінжитло. URL: <https://ukrfinzhytlo.in.ua/analytyka-mb/> (дата звернення: 27.02.2024).

Наразі в Україні також діють норми про 50-відсоткову компенсацію сплати єдиного соціального внеску за зареєстрованих безробітних, яких роботодавці працевлаштовують на новостворені робочі місця⁸⁸. Така компенсація виплачується протягом 12 місяців. Варто розглянути її як приклад для схожої ініціативи в разі працевлаштування ветеранів, адже роботодавців потрібно зацікавити в наймі людей із різними статусами, і найкраще це реалізується шляхом фінансової підтримки чи компенсації.

Законодавчо закріпити принцип переважного права ветеранів на зайняття вакантних посад у державних установах, зокрема в тих, що пов'язані з обороною, соціальним захистом, освітою та охороною здоров'я.

Важливою складовою також є підтримка ветеранського бізнесу, тому розроблення окремого закону є пріоритетом. Наприклад, податкові пільги для такого бізнесу, організація програм менторства та навчальних курсів для ветеранок чи ветеранів-підприємців з метою підвищення бізнес-компетенцій та сприяння успішному розвитку їхніх проєктів. Забезпечення пріоритетного доступу для ветеранських бізнесів до державних та муніципальних закупівель через створення спеціальних квот або переважного права на участь у тендерах.

5) Освітні пільги. Освіта завжди буде мати велику цінність, адже сама перекваліфікація дозволяє безпечно пройти процес реінтеграції до цивільного життя. Наразі пільгова підтримка в освіті є недостатньо профінансована і продумана, кількість місць для безкоштовної освіти обмежена, створена черговість, що не є справедливим для ветеранок і ветеранів. Потрібно залучати міжнародні організації в питаннях освіти й оплачувати освіту не лише з бюджету, а використовувати й грантові пропозиції. Надання подібних грантів може виступати без-

пековою подушкою для держави, адже в разі недотримання здобувачами освіти правил та вимог кошти припинять виплачувати або одержувачі зобов'язані будуть відшкодувати їх. Також такий підхід може бути застосований не лише для державних університетів, але й приватних. Є потреба в розробленні умов грантів та вимог для здобувачів освіти.

Також окремим важливим аспектом є отримання додаткових навичок: водіння, захисту персональних даних у мережі "Інтернет" тощо. Подібні курси повинні надаватися ветеранам та ветеранкам періодично з можливістю відвідування в зручний час та в доступному форматі (онлайн, офлайн, змішаний формат). Єдиний стандарт повинен передбачити, які курси мають обов'язково надаватися на місцях, кошти на них повинні виділятися з місцевих бюджетів, адже кількість ветеранок та ветеранів на місцях різна. І на підставі цього розробити систему моніторингу та оцінку якості, як рекомендували до цього.

6) Податкові. Передбачити можливість ветеранкам та ветеранам імпортувати певні товари без сплати мита та ПДВ, особливо медичні пристрої або засоби реабілітації, за умови конкретних вимог та обставин звільнення від сплати мита. Щодо ФОП передбачити спрощену податкову звітність. Установити знижені ставки податку на прибуток для малого та середнього бізнесу, заснованого ветеранами, а також надати податкові канікули для підприємств, заснованих ветеранами, протягом перших років діяльності, однак передбачити мак-

симальний дохід, коли дана пільга перестає діяти. Уведення податкових пільг має бути узгоджене з потребами державного бюджету, тому важливо враховувати ефективність кожної пільги та її вплив на економіку. Ретельне планування та координація з місцевими органами влади й приватним бізнесом можуть допомогти забезпечити ефективність та стійкість податкових пільг для ветеранів.

88. Деякі питання надання роботодавцям компенсації єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за працевлаштування на нові робочі місця: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 р. №338. **Офіційний вісник України.** 2023. №44. Ст. 34.

7) Пенсійні пільги. Сучасне національне законодавство не містить єдиного підходу до пенсійного забезпечення ветеранок і ветеранів. Одні з них мають право на пенсію за нормами Закону “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб”, інші — Закону “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”. Призначення пенсії носіям ветеранського статусу залежить від кількох факторів: інвалідність (важливим є її зв’язок із захистом Батьківщини, виконанням обов’язків чи проходженням військової служби), вислуга років на військовій службі, а в деяких випадках ще й наявність певного страхового стажу. Фактично особа, яка сумлінно виконує свій військовий обов’язок, повинна додатково дбати, аби при виході на пенсію відповідати встановленим законодавством умовам. Такий підхід, беззаперечно, є демотивуючим фактором під час проходження військової служби. Важливо, аби держава сформувала однакові умови для всіх ветеранок і ветеранів, які брали участь у захисті Батьківщини. Звісно, поза увагою не має залишитися інвалідність, якщо така є. Наразі ветеранки і ветерани, які мають право на пенсію за нормами Закону “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб”, отримують значно більші пенсійні виплати, ніж ті, хто отримує так звану “цивільну” пенсію за Законом “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, оскільки при призначенні “цивільної” пенсії поза увагою залишається пільгова вислуга на військовій службі, яка має важливе значення саме для розміру пенсії.

Водночас учасники бойових дій, у яких недостатня вислуга на військовій службі, мають право достроково вийти на пенсію — чоловіки в 55 років за наявності не менше 25 років страхового стажу, а жінки — у 50 років за наявності не менше 20 років страхового стажу. Такий розподіл зумовлений традиційними гендерними ролями в суспільстві, де жінки займаються вихованням дітей, що може обмежувати їхні можливості для професійного розвитку та накопичення страхового стажу. Втім, такий підхід є дискримінаційним, не відповідає принципам гендерної рівності. Зокрема, важливим є усунення гендерних стереотипів і забезпечення рівних прав та можливостей для всіх. У такому контексті реформування пенсійного законодавства має бути спрямоване на створення універсальних і справедливих умов пенсійного забезпечення, які б відображали сучасні підходи і не включали гендерні відмінності як єдиний критерій. Натомість у випадку, якщо чоловік потребуватиме дострокового виходу на пенсію, наприклад, унаслідок самотійного виховання дитини, він повинен мати таку можливість. Це дозволить забезпечити рівні можливості для професійного розвитку та накопичення страхового стажу для всіх осіб, сприятиме зміцненню принципів справедливості та рівності в суспільстві.

Водночас учасники бойових дій, у яких недостатня вислуга на військовій службі, мають право достроково вийти на пенсію — чоловіки в 55 років за наявності не менше 25 років страхового стажу, а жінки — у 50 років за наявності не менше 20 років страхового стажу. Такий розподіл зумовлений традиційними гендерними ролями в суспільстві, де жінки займаються вихованням дітей, що може обмежувати їхні можливості для професійного розвитку та накопичення страхового стажу. Втім, такий підхід є дискримінаційним, не відповідає принципам гендерної рівності. Зокрема, важливим є усунення гендерних стереотипів і забезпечення рівних прав та можливостей для всіх. У такому контексті реформування пенсійного законодавства має бути спрямоване на створення універсальних і справедливих умов пенсійного забезпечення, які б відображали сучасні підходи і не включали гендерні відмінності як єдиний критерій. Натомість у випадку, якщо чоловік потребуватиме дострокового виходу на пенсію, наприклад, унаслідок самотійного виховання дитини, він повинен мати таку можливість. Це дозволить забезпечити рівні можливості для професійного розвитку та накопичення страхового стажу для всіх осіб, сприятиме зміцненню принципів справедливості та рівності в суспільстві.

8) Одноразові виплати. Єдиний стандарт повинен містити загальну формулу, згідно з якою буде зрозуміло, при яких умовах ветеранка чи ветеран матимуть право отримати одноразові виплати. На нашу думку, подібні виплати не повинні замінити доступні програми й забирати відповідальність держави щодо підтримки захисників. Виплати не можуть призвести до реінтеграції і дати можливість ветеранці чи ветерану соціалізуватися. Ці виплати повинні мати індивідуальний підхід і надаватися лише за вимогою та потребою. З огляду на це, єдиний стандарт повинен містити формулу, механізм надання, чіткий порядок отримання, щоб уникнути зайвої бюрократизації.

З огляду на закордонний досвід, також можливо розглянути ідею надання матеріальної допомоги особі під час лікування та неможливості себе самотійно забезпечувати у зв’язку з проблемами стану здоров’я, пов’язаними зі службою. Для справедливого підходу необхідно розробити формулу надання такої допомоги з урахуванням усіх видів доходів, які отримує ветеран чи ветеранка.

З огляду на закордонний досвід, також можливо розглянути ідею надання матеріальної допомоги особі під час лікування та неможливості себе самотійно забезпечувати у зв’язку з проблемами стану здоров’я, пов’язаними зі службою. Для справедливого підходу необхідно розробити формулу надання такої допомоги з урахуванням усіх видів доходів, які отримує ветеран чи ветеранка.

9) Пільги щодо турботи. На жаль, багато ветеранок та ветеранів повертаються до цивільного життя з ушкодженнями здоров'я, які призводять до набуття статусу особи з інвалідністю внаслідок війни. Догляд за ними лягає на плечі рідних, що в подальшому впливає на сімейне життя і робоче середовище. Треба оновити законодавство в частині відшкодування витрат, що пов'язані з доглядом за ветеранками та ветеранами, щоб забезпечити можливість нормального життя без додаткових клопотів для родичів. Покращити стан соціальних по-

слуг з догляду, розширюючи штат і запроваджуючи обов'язкові навчання для працівників, можливо навіть акредитацію. Можливе створення центрів денного догляду для ветеранів, де вони можуть отримувати медичні послуги, реабілітацію та брати участь у соціальних заходах. Це сприяє соціалізації та покращенню емоційного стану ветеранів. Однак, з огляду на фінансовий стан держави, дану ініціативу треба впроваджувати поступово.

Додатковим проявом турботи держави щодо ветеранів та ветеранок є інформування про пільги та послуги, на які вони можуть розраховувати. Зазвичай по звільненню з військової служби ветеранки та ветерани не знають про наявність у них певних можливостей у зв'язку зі статусом, і дізнаються про це лише від колег, громадських організацій, із засобів масової інформації тощо, проте не від органів державної влади, які б мали першочергово подбати про те, щоб інформація щодо державних гарантій доходила до ветеранів чи ветеранок. Необхідно передбачити обов'язок органів державної влади повідомляти ветеранів та ветеранок про можливі пільги, інформувати, як отримати чи куди звернутись.

Важливим питанням є доступність транспортних засобів, однак це не має бути окремою пільгою, а стати частиною політики держави. Переформатування транспортних засобів та приміщень повинне проводитися не тільки з огляду на ветеранок та ветеранів, започаткування безбар'єрності — довгий етап, але потребує негайних впроваджень уже зараз. Зокрема, це стосується транспортних засобів та медичних приміщень. Водночас держава має враховувати особливість різних населених пунктів, не лише великих міст, а й найменших сіл, щоб не допустити дискримінацію ветеранок та ветеранів за ознакою місця проживання.

Отож, постає питання в оновленні законодавства, адже передбачені соціальні гарантії та пільги для ветеранок і ветеранів не відповідають потребам, які є сьогодні. Застаріле законодавство, відсутність системного підходу та оновлення призводять до накопичення фіктивних пільг, які створюють лише навантаження на фінансову спроможність держави, але не дають ветеранкам та ветеранам, які ризикували життям, відчути вдячність суспільства. Замість подяки, вшанування та підтримки Герої отримують непрацюючу систему, нескінченні бюрократичні процеси та неспроможність держави змінити це. Аналіз діючих стандартів та практик у європейських країнах виявив значні розбіжності в рівнях підтримки, доступності та ефективності надання послуг. Це вказує на необхідність створення єдиного стандарту, який би забезпечив комплексний підхід до соціального захисту ветеранів, враховував їхні специфічні потреби та виклики. Однак він не може копіювати норми міжнародних актів чи закони інших країн, адже Україна має унікальний воєнний досвід.

Посилений соціальний захист військовослужбовців та ветеранів відповідає принципам рівності та верховенства права, оскільки військові "виконують конституційно значущі функції, тож держава повинна надавати їм і членам їхніх сімей особливий статус та забезпечувати додаткові гарантії соціального захисту відповідно до частини п'ятої статті 17 Конституції України як під час проходження служби, так і після її закінчення"⁸⁹.

Тобто держава, яка бере на себе обов'язок посиленого соціального захисту як військовослужбовців, так і ветеранів, повинна гарантувати його виконання. Це пов'язано передусім зі значним ризиком для життя і здоров'я військовослужбовців, які свідомо виконують конституційний обов'язок із захисту суверенітету України.

Запровадження єдиного стандарту є важливим з кількох причин. По-перше, це дозволить забезпечити справедливий та рівний доступ до соціальних послуг для всіх ветеранок та ветеранів, незалежно від місця проживання чи обставин.

По-друге, єдиний стандарт сприятиме підвищенню якості та ефективності соціальних послуг, оскільки встановить чіткі вимоги до надання їх. Також це допоможе оптимізувати розподіл обмежених ресурсів, забезпечуючи їх цілеспрямоване використання на найбільш важливі та ефективні програми підтримки. Єдиний стандарт повинен містити суто рекомендаційний характер, який допоможе мати основні індикатори, згідно з якими державна система підтримки буде періодично оновлюватися. Наголошуємо, що ветеранська політика повинна постійно змінюватися залежно від потреб та ситуації, тому вирішити питання лише одиначною зміною закону не вийде.

По-третє, єдиний стандарт має сприяти гендерній рівності ветеранок і ветеранів. Гендерні ролі та поведінка часто складаються під впливом інформаційного потоку, який диктують домінуючі культурні норми. Він активно розповсюджується через медіа, виховання в сім'ї, мовленнєві патерни та освітні практики. Таке сформоване суспільством сприйняття гендерних ролей є результатом застосування різноманітних соціальних інструментів, а не безпосередньо відображенням повсякденного досвіду. Цей процес заслуговує на увагу юристів для ефективного втілення законодавчих ініціатив, спрямованих на регулювання відповідних аспектів соціальних відносин. Сучасне суспільство, що надає перевагу розумовій праці та інформаційним технологіям, уже не потребує традиційного розподілу гендерних ролей, базованих на переважно маскулінінних характеристиках. Сучасні жінки, зокрема ветеранки, мають бути забезпечені рівними можливостями для власної самореалізації, виходячи з потреб і викликів нинішнього часу.

89. Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 р. №1-р(II)/2022 р., судова справа № 3-192/2020(465/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text> (дата звернення: 27.02.2024).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. АМУ просить Прем'єр-міністра вирішити проблему судових позовів щодо виплати ветеранам допомоги до 5 травня. Соціальний захист населення. Асоціація міст України. URL: <https://auc.org.ua/novyna/amu-prosyt-premyer-ministra-vyrishyty-problemu-sudovyh-pozoviv-shchodo-vyplaty-veteranam> (дата звернення: 07.02.2024).
2. В. Герсак. Як держава може сприяти поліпшенню житлових умов для ветеранів війни. Укрінформ. 14.12.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3800091-ak-derzava-moze-spriati-polipsennu-zitlovih-umov-dla-veteraniv-vijni.html> (дата звернення: 23.02.2024).
3. Деякі питання надання житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого палива і скрапленого газу у грошовій формі: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. №373. **Офіційний вісник України**. 2019. №36. ст. 55.
4. Деякі питання надання роботодавцям компенсації єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за працевлаштування на нові робочі місця: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 р. №338. **Офіційний вісник України**. 2023. №44. Ст. 34.
5. Деякі питання реалізації пілотного проекту щодо зубопротезування окремих категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2024 р. №212. Урядовий кур'єр. 2024. № 44.
6. Дослідження потреб ветеранів України. Проект №7245, аналітичний звіт. Вересень 2019. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Zvit_Kantar-dlya-YUrSotni.pdf (дата звернення: 15.02.2024).
7. Загальна декларація прав людини: резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. **Офіційний вісник України**. 2008. №93. Ст. 89.
8. Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО. Додаток 1. 15.12.2016. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bila-Knyga-Dodatky.pdf> (дата звернення: 12.02.2024).
9. Інструкція про порядок видачі в Міністерстві юстиції України посвідчень учасника бойових дій, нагрудних знаків та листів талонів на право одержання учасниками бойових дій проїзних квитків з 50-відсотковою знижкою їх вартості: затв. наказом М-ва юстиції України від 20.02.2023 № 691/5. **Офіційний вісник України**. 2023. №23. Ст. 182.
10. Інформація по результатах програми «Оселя станом на 27.02.2024. Укфінжитло. URL: <https://ukrfinzhytlo.in.ua/analytyka-mb/> (дата звернення: 27.02.2024).

11. Ірина Чеботнікова. Потрібна допомога та реабілітація: скільки ветеранів в Україні. 23.08.2023 URL: https://24tv.ua/skilki-veteraniv-ukrayini-minveteraniv-nazvalo-tsifru_n2378026 (дата звернення: 15.02.2024).
12. Комплексна програма підтримки ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України та деяких інших категорій осіб. URL: https://city-adm.lviv.ua/lmrdownloads/2023/12/%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA_%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8.pdf (дата звернення: 20.02.2024).
13. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 20.02.2024).
14. Концепція політики щодо ветеранів та їхніх сімей: Експертні рекомендації до формування оновленої державної політики щодо ветеранів та їхніх сімей. URL: <https://veteranhub.com.ua/veteran-policy> (дата звернення: 22.02.2024).
15. Конституція України: від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. **Відомості Верховної Ради України**. 1996. №30. Ст. 141.
16. Конвенція про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втраченою годувальника №128 від 29.06.1967 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_326#Text (дата звернення: 21.02.2024).
17. Конвенція про права осіб з інвалідністю: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 2006 р. Офіційний вісник України. 2010. №№17, / №101 (2009, ст. 3496) /. Ст. 93.
18. Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість осіб з інвалідністю №159 від 20.06.1983 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_065#Text (дата звернення: 21.02.2024).
19. Конвенція про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками №156 від 23.06.1981 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_010#Text (дата звернення: 21.02.2024).
20. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 19.02.2024).
21. Міністерство у справах ветеранів України. "Хорватія передала Мінветеранів свої правові напрацювання щодо захисту ветеранів. Цей практичний досвід буде використано в Україні", – Юлія Лапутіна. Портал Міністерства у справах ветеранів України. 22.07.2022 URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/horvatiya-peredala-minveteraniv-svoyi-pravovi-napracyuvannya-shchodo-zahistu-veteraniv-cej-praktichnij-dosvid-bude-vikoristano-v-ukrayini-yuliya-laputina> (дата звернення: 20.02.2024).
22. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. **Відомості Верховної Ради України**. 2011. №13-14, №15-16, №17. Ст. 112.

23. Порядок зубопротезування пільгових категорій громадян Грабовецько-Дулібівської сільської територіальної громади (нова редакція): додаток до рішення Грабовецько-Дулібівської сільської ради від 27.04.2023 р. URL: https://rada.info/upload/users_files/04370998/d03bf25f75782c33d1fab8ab0388638e.pdf (дата звернення: 09.02.2024).
24. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 січня 2021 р., судова справа №440/2722/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94377739> (дата звернення: 20.02.2024).
25. Постанова Верховного Суду від 13 червня 2023 р., судова справа № 560/8064/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111536574?fbclid=IwAR3ovliY7CxRbeWXkWAEGWNaSX6lfCM59B-HvJeHxHR1nW58Q68uvj1A6M8> (дата звернення: 20.02.2024).
26. Потреби та перешкоди ветеранів при працевлаштуванні: соціологічне дослідження. Червень–липень 2023 р. URL: https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2023/07/Zvit_pereshkodi_precevlashtuvanii.pdf (дата звернення: 15.02.2024).
27. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. №1556-VII. **Відомості Верховної Ради**. 2014. №37-38. Ст. 2004.
28. Про внесення змін до Комплексної програми соціальної підтримки ветеранів війни та членів їх сімей на 2021–2023 роки та продовження терміну її дії на 2024–2026 роки: рішення міської ради м. Луцьк від 29.11.2023 р. № 53/71. Офіційний сайт Луцька міська рада. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/documents/17000605553201899-pro-vnesennya-zmin-do-kompleksnoi-programi-sotsialnoi-pidtrimki-veteraniv-viyni-ta-chleniv-ikh-simey-na-20212023-roki-ta-prodovzhennya-terminu-ii-dii-na-2024-2026-roki> (дата звернення: 09.02.2024).
29. Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.1998 р. №1303. **Офіційний вісник України**. 1998. №33. Ст. 61.
30. Про встановлення граничної вартості путівки (ліжко-дня) у 2023 році: наказ М-ва соціальної політики України від 29.09.2023 р. №361-Н. **Офіційний вісник України**. 2023. №88. Ст. 181.
31. Про встановлення державних соціальних стандартів у сфері житлово-комунального обслуговування: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 409. **Офіційний вісник України**. 2014. №73. Ст. 23.
32. Про встановлення мінімальних норм забезпечення населення твердим та рідким пічним побутовим паливом і скрапленим газом та граничних показників їх вартості для надання пільг і житлових субсидій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2012 №356. **Офіційний вісник України**. 2012. №34. Ст. 60.
33. Програма реінтеграції ветеранів. Аналітичний звіт від 14 липня 2021 р. Результати дослідження «Реінтеграція ветеранів» щодо поточних умов працевлаштування. URL: <https://www.irex.org/sites/default/files/Veterans%E2%80%99%20Current%20>

[Employment%20Conditions%20%E2%80%93%20Ukrainian.pdf](#) (дата звернення: 10.02.2024).

34. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 09.11.2023 №3460-IX. **Офіційний вісник України**. 2023. №105. Ст. 9.
35. Про державні нагороди України: Закон України від 16.03.2000 №1549-III. **Відомості Верховної Ради України**. 2000. №21. Ст. 162.
36. Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України: Постанова КМУ від 20.08.2014 №413. **Офіційний вісник України**. 2014. №73. Ст. 54.
37. Про орден Богдана Хмельницького: Указ Президента України від 30.01.2004 №112/2004. **Офіційний вісник України**. 2004. №5. Ст. 14.
38. Про порядок видачі посвідчень і нагрудних знаків ветеранів війни: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.1994 р. №302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-94-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.02.2024).
39. Про реалізацію протягом опалювального сезону 2023-2024 років експериментального проекту щодо надання додаткової підтримки населенню на придбання твердого півного побутового палива: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.11.2023 р. №1173. **Офіційний вісник України**. 2023. №103. Ст. 80.
40. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. №3551-XII. **Відомості Верховної Ради України**. 1993. №45. Ст. 425.
41. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 р. №3674-VI. **Відомості Верховної Ради України**. 2012. №14. Ст. 87.
42. Реінтеграція ветеранів в Україні. Національне опитування. Лютий 2022 р. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1861/files/documents/VETERANS%E2%80%99%20REINTEGRATION%20IN%20UKRAINE_UKR-NEW.pdf (дата звернення: 11.02.2024).
43. Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2008 р. № 10-рп/2008, судова справа №1-28/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-08#Text> (дата звернення: 20.02.2024).
44. Рішення Конституційного Суду України від 27 лютого 2020 р. №3-р/2020, судова справа №1-247/2018(3393/18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-20#Text> (дата звернення: 20.02.2024).

45. Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 р. №1-р(II)/2022 р., судова справа №3-192/2020(465/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text> (дата звернення: 27.02.2024).
46. У 2024 р. обсяг медичних послуг, що фінансується державою, збільшиться, - Віктор Ляшко. Урядовий портал. 22.12.2023 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-2024-r-obsiah-medychnykh-posluh-shcho-finansuietsia-derzhavoiu-zbilshytsia-viktor-liashko> (дата звернення: 10.02.2024).
47. Юлія Лапутіна: Нідерланди – партнер України у розбудові ветеранської політики. Урядовий портал. 03.07.2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yuliia-laputina-niderlandy-partner-ukrainy-u-rozbudovi-veteranskoj-polityky-ta-bezpeky> (дата звернення: 25.02.2024).
48. Юридична енциклопедія: у 6 т. / Українська енциклопедія. Київ: Право, 2003. Т. 5 / за ред. : Ю. С. Шемшученко. 5 с.
49. Besluit aanvullende arbeidsongeschiktheids- en invaliditeitsvoorzieningen militairen. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0002822/2015-01-01> (дата звернення: 17.02.2024).
50. Besluit van 19 juni 2014, houdende nadere regels omtrent de bijzondere zorgplicht voor veteranen (Veteranenbesluit). URL: https://puc.overheid.nl/mp-bundels/doc/PUC_34923_10/20180728/ (дата звернення: 17.02.2024).
51. Branimir Bradarić. U registru 513.140 branitelja, od kojih 426.345 živih. Večernji list.2022. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/u-registru-513-140-branitelja-od-kojih-426-345-zivih-1553933> (дата звернення: 15.02.2024).
52. Deveteranennota 2022-2023. Ministerie van defensie. p. 66 URL: file (overheid.nl) (дата звернення: 12.02.2024)
53. E-Građani. Informacije i usluge. Vlada Republike Hrvatske. Potpora za proširenje postojeće djelatnosti. URL: <https://gov.hr/hr/potpore-za-prosirenje-postojece-djelatnosti/926> (дата звернення: 18.02.2024).
54. E-Građani. Informacije i usluge. Vlada Republike Hrvatske. Potpore za samozapošljavanje. URL: <https://gov.hr/hr/potpore-za-samozaposljavanje/918> (дата звернення: 18.02.2024).
55. Hulp bij psychische klachten. Informatie over veelvoorkomende psychische hulpvragen. URL: <https://www.nlveteraneninstituut.nl/veteranenloket/zorg/psychische-zorg/> (дата звернення: 16.02.2023).
56. Milan Dalmacija. Kako živi preko 70.000 umirovljenih branitelja? Iznadprosječne mirovine uređene posebnim propisima. Mirovine. 2022. URL: <https://www.mirovina.hr/mirovine/kako-zivi-preko-70-000-umirovljenih-branitelja-iznadprosjecne-mirovine-uredene-posebnim-propisima/> (дата звернення: 15.02.2024).
57. Nino Dgebuadze and Yuliya Solovey. How policymakers can support the veteran community in Ukraine: Results from a veteran reintegration survey. IREX. 2021. URL:

- <https://www.irex.org/insight/how-policymakers-can-support-veteran-community-ukraine-results-veteran-reintegration-survey> (дата звернення: 11.02.2024).
58. Possible review of the Recommendation CM/Rec(2010)4 on human rights of members of armed forces. Document transmitted by the European Organisation of Military Associations and Trade Unions (EUROMIL). 13/11/2020. URL: <https://rm.coe.int/0900001680a05b24> (дата звернення: 15.02.2024).
59. Recommendation CM/Rec(2010)4 of the Committee of Ministers to member states on human rights of members of the armed forces. 24.02.2010. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/coeministers/2010/en/88943> (дата звернення: 21.02.2024).R195 - Рекомендація щодо розвитку людських ресурсів, 2004 (№195) від 17.06.2004 р. Генеральна конференція Міжнародної організації праці 01.06.2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_532#Text (дата звернення: 21.02.2024).
60. Veelgestelde vragen over het zorgtraject. Nederlands veteranen instituut. URL: <https://www.nlveteraneninstituut.nl/veteranenloket/zorg/zorgtraject/veelgestelde-vragen-over-het-zorgtraject/> (дата звернення: 16.02.2024).
61. Veteranenbesluit. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0035237/2018-07-28> (дата звернення: 12.02.2024)
62. Veteranenwet. 2012. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0031401/2020-01-01> (дата звернення: 12.02.2024)
63. Voorzieningenregeling voor militaire oorlogs- en dienstslachtoffers. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0008406/2015-06-24> (дата звернення: 17.02.2024).
64. Ustav Republike Hrvatske. URL: <https://sredisnjikatalogrh.gov.hr/srce-arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1990/1092.htm> (дата звернення: 15.02.2024).
65. Zakon O Hrvatskim Braniteljima Iz Domovinskog Rata I Članovima Njihovih Obitelji. URL: https://sredisnjikatalogrh.gov.hr/srce-arhiva/263/174822/narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2017_12_121_2758.html (дата звернення: 15.02.2024).
66. Zakon O Obveznom Zdravstvenom Osiguranju. URL: https://sredisnjikatalogrh.gov.hr/srce-arhiva/263/104486/narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_06_80_1666.html (дата звернення: 17.02.2024).
67. Zakon o Ravnopravnosti Spolova. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2003_07_116_1585.html (дата звернення: 15.02.2024).

